

פרק ט

תשלום השכירות ואיסור הלנת שכר

א. השוכר את הפועל צריך לשלם שכרו במזומנים, ואפילו אין לו רק שוה כסף חייב לטרוח ולמכור כדי לשלם לפועל מעות מזומנים^א, וכן אינו יכול לומר לו מול מה שעשית בשכרך^ב.

שנראה דלכו"ע עובר בבל תלין אם אינו מוכר, כמ"ש להלן, ועכ"פ פשוט שאם שילם בשוה כסף אינו עובר.

עוד יש להסתפק כשהתנה עמו לתת לו חפץ בשכרו, דקיי"ל שיכול ליתן דמיו, כמ"ש להלן (סעיף ד), אם גם בזה צריך למכור כדי ליתן דמיו במעות, או דילמא כיון שבלא"ה אינו נותן לו מה שהתנה עמו, יכול לתת לו שוה כסף אחר אף לכתחלה.

ובפת"ש (סימן שלו סק"א) כתב בשם דברי משפט שמדברי רש"י הנ"ל משמע שבמקום שאינו עובר בבל תלין כגון ששכרו ע"י שליח ואמר לו שכרך על בעה"ב (ע"י להלן סעיף כב), יכול לפרוע בשוה כסף, וכ"כ במהרש"א (שם) (ונראה שאין להוכיח מכאן שבכל מקום שאינו עובר בבל תלין (כגון לאחר הזמן), הדין כן, דאפשר דוקא בשכרו ע"י שליח שנמצא שלא התנה עמו כלל על אופן התשלום, אבל בשאר אופנים, כיון שסוף סוף שכרו בכסף צריך לפרוע בכסף, וע"י אולם המשפט), אבל בשם הרשב"א כתב הטעם שצריך לפרוע במעות משום שצריך למזונות לערב ולא יהא צריך לטרוח ולמכור, ולפי טעם זה גם כששכרו ע"י שליח צריך לפרוע בכסף דוקא.

ב. שו"ע סימן שלו סעיף ב, וע"י פרק ח (סעיפים לט-מ) כמה פרטים באיזה אופן יכול לומר לו טול מה שעשית בשכרך, וכתב בהגהת סמ"ע בשם המרדכי שאם עשה במידי דאכילה, כגון

א. ש"ך (סימן שלו סק"ד) בשם כמה ראשונים (בכנה"ג (סימן עד הגה"ט אות ג) בשם ש"ג מצדד לומר שחוב שכירות דינו כהלואה שניתן לתבוע בכל מקום, כמבואר בפת"ח (ח"א) דיני הלואה (פרק ג)).

ובתב רש"י (ב"מ דף קיח ע"א סוף המשנה), דאע"ג דבכל דוכתי שוה כסף ככסף, הכא גבי פועל בל תלין שכרו כתיב, מאי דאתני בהדיה משמע, ונראה כוונתו שכיון שקצץ שכרו בכסף, ה"ז כהתנה לשלם בכסף ולא בשוה כסף (ע"י ערך ש"י (סימן שלו) שהאריך עפ"י סברא זו לדון שבמקום שיש לבעה"ב ספק תביעה על הפועל אינו יכול לעכב שכרו, שהרי שכרו צריך לשלם בכסף דוקא, ואילו הפועל יכול לשלם בשוה כסף, ועוד כתב שבשכר שכיר לא דמי לשאר ספק ממון דאמרינן שספק גזל אינו חייב להחזיר, משום דביומו תתן שכרו צריך לקיים ודאי, עיי"ש), ובש"ך (סימן שלג סק"ח) משמע דלאו דוקא משום שהתנה, אלא משום דסתם שכירות הוא במעות. וע"י להלן (סעיף טו) שיש אומרים שאם אין לו מעות מזומנים, אע"פ שיש לו מטלטלין למכור אינו עובר, ואם מדין בל תלין חייב למכור למה אינו עובר, ואפשר שעיקר החיוב הוא במעות, וכשאין לו מעות אינו בכלל בל תלין, ומ"ש הפוסקים שצריך לטרוח ולמכור אינו אלא לכתחלה, אבל אם לא טרח אינו עובר, או אפשר דאיירי כשיש לו מטלטלין העומדים להמכר,

ב. בשכירות כלים וקרקעות יש אומרים שיכול ליתן שוה כסף.²

ג. נתרצה הפועל לקבל שוה כסף בשכרו ונקנה לו בדרכי הקנין³ שוב אינו יכול לחזור.

כן בשם הרי"ף רק לגבי שכירות אדם, והרדב"ז נוטה לדעת התשב"ץ משום דדוקא בפועל אמרו ואילו הוא נושא את נפשו ועד שימכור ויקנה מזונות ימות ברעב, אבל בשכירות בתים וכלים לא שייך טעם זה, ומ"מ סיים שבשכר בהמה שייך ג"כ טעם זה משום צער בעלי חיים, שצריך למעות לקנות לה מאכל, ואין לחלק בין בעל הבהמה עני או עשיר, כשם שאין מחלקים בפועל, ובמנחת פתים (סימן שלו) תמה על הרדב"ז עפ"י דברי רש"י שהטעם הוא משום דאתני בהדיה, וטעם זה שייך גם בשכירות כלים וקרקעות, ומהאי טעמא יש גם דין כל תלין בשכירות כלים, ואף בשכירות קרקע יש אומרים שיש דין כל תלין, עיי"ש.

וקצת ראיה לדעת האומרים שאף בקרקע צריך לטרוח אפשר להביא מדין חוכר (כסימן שכ) שאם התנו לתת פירות שדהו אינו יכול ליקח פירות מן השוק וליתן לו, וכתב שם הסמ"ע שצריך לקיים התנאי כמו שהתנו, ובחכירות, פירות שדהו דינם כמזומנים בסתם שכירות, ועי' סימן שכב (סעיף ב) ברמ"א וט"ז שם, מיהו אפשר שפירות שדהו בחכירות שאני, דהוי כשכור בגוף השדה, ועדיף מסתם תנאי לתת לו דבר מסוים בשכרו, ולפי"ז יתכן גם כשהתנה עמו לתת לו ממה שעשה בשכרו יהא חייב לתת לו דוקא כפי התנאי ולא דמיו, רצ"ע. ד. בשו"ע כתב כן לגבי אומר לו טול מה שעשית בשכרך, אבל לפי טעם הדברים נראה דה"ה בכל שוה כסף.

כתב הרשב"א בתשובה (ח"ז סימן תקטו) שהנותן לפועל בשכרו חפץ שהקדישו, יכול הפועל לעכבו והצבור יכפו את בעה"ב לפדותו, עיי"ש. ה. בשו"ע כתב שעשה משיכה או הגבהה או שהוא ברשותו, והיינו שקנאו בקנין חצר, ועי'

חטין ושעורין, ורוצה לשלם לו בזה שומעין לו (עי' קצה"ח סימן קא סק"ג וסק"ה), והש"ך הביא בשם המרדכי שכן נראה לו בחלום, וכתב הש"ך שי"ל דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין, ובהגהות הרש"ש כתב שאפשר רק בחטין ושעורין שאינם ראויים עתה למאכל, אבל בדבר הראוי מיד לאכילה, כגון פת אפוי, אפשר שגם הש"ך מודה, ולכאורה אפשר לחלק שאם הפועל צריך לפת יכול ליתן לו, אבל אם אינו צריך למה יתן לו פת אפוי, וכן משמע ברש"י במשנה (ב"מ דף קיא ע"א) גבי המחזהו אצל חנוני שנותן לו פירות שהפועל צריך להם.

ובדברי משפט (סק"א) כתב דמה דמשמע מדברי הסמ"ע והש"ך שאף כששכרו לעשות בשלו והראהו בשל חבירו סובר המרדכי שיכול לתת לו מידי דאכילה, אינו מוכרח, דאפשר שלא כ"כ המרדכי כי אם כששכרו ועשה בשלו, אבל לא כשהראהו בשל חבירו. ושם (בסק"ב) הקשה עוד דאפשר שהמרדכי סובר כטעם הרשב"א שאינו יכול לפרוע בשוה כסף משום שצריך למזונות, ולכן במידי דאכילה יכול לומר לו טול מה שעשית, אבל לשיטת רש"י דשכרו שהתנה עמו היינו כסף, אפשר שאף במידי דאכילה אינו יכול לומר לו טול, ותירץ דכיון שפסק הרמ"א שאם התנה לתת לו חפץ בשכרו יכול לתת לו דמיו, הרי ע"כ דלא ס"ל כסברת רש"י שתלוי בתנאי השכירות, ולכן צ"ל גם בסברת המרדכי שהוא דלא כסברת רש"י.

ג. בשו"ת רדב"ז (ח"ג סימן תתצט) כתב בשם התשב"ץ שיכול לתת שוה כסף, ושהריא"ף חלק עליו, שבכל שכירות צריך למכור ולפרוע במזומן (בשו"ת הרשב"א לפנינו ח"ז סימן תקטו כתב

ד. התנה עמו מתחלה לתת לו חפץ בשכרו, אם רוצה השוכר יכול לחזור בו וליתן דמי החפץ, ואם רוצה השוכר לתת לו החפץ אין הפועל יכול לבקש דמיו.¹

(סק"ד), ע"י פרק ח (הערה ג), וע"י להלן (הערה ח ד"ה עוד דן) בדין מי שפרע, ובשו"ת משאת משה (ח"ב חו"מ סימן כה) משמע שאינו נותן לו אלא שכרו, וצ"ע.

ובכתב בנה"מ שצריך ליתן דמי החפץ כפי שווה בעת גמר הפעולה (ע"י להלן), וע"י בפרק ח (סעיף ז) מדברי התורה"ד בדין מסר לו לגבות שטר והבטיח לו רביעית מדמי השטר, שנראה גם דעתו במסקנא שצריך ליתן כפי שוויו בשעת גמר הפעולה, וע"י מ"ש שם בביאור דברי התורה"ד.

כתב החזו"א (ליקוטים חו"מ סימן ט סק"א) שאם התחייב בקנין לתת לו חטים בשכרו, חייב לתת חטים, ואע"פ שהאוכל חטים של חבירו אינו חייב אלא דמיהם, שאני הכא שנעשה כאילו יש לפועל ביד בעה"ב חטים בעין שחייב להשיבם, מיהו דוקא כשיש לו חטים, אבל אם אין לו אינו חייב ליקח מן השוק וליתן לו.

כתב בשו"ת מהרי"ל דיסקין (פסקים סימן רכד) שאם פסק שכרו בסחורה פלוגית וקבעו מחיר הסחורה, והוא יותר משוויו, אינו יכול לתת לו דמי הסחורה כשוויו בשוק, דכיון שפסק דמי הסחורה לא דמי למבטיח חפץ בשכרו.

ח. קצה"ח (סימן שלב סק"ד, ע"י בדבריו סימן רג סק"ד), וכתב דאע"ג דהא קי"ל דמעו"ת אינן קונות ושניהם יכולים לחזור, היינו משום דמעו"ת ישנן בחזרה, אבל הפעולה אינה בחזרה. ונראה דהקצה"ח איירי כשגמר הפעולה ומיד נתחייב בשכרו, וכיון שרוצה לקיים התנאי וליתן לו החפץ וזה אינו יכול להחזיר לו הפעולה, חייב הפועל לקבלו, אבל אם בא השוכר באמצע ואומר לו שלא יתן לו החפץ אלא דמיו, אפשר שיכול הפועל לחזור, אפילו במקום שמדינא אינו יכול

בש"ך (שם סק"ה) שהביא דעת הר"ן שכל זמן שלא פינהו יכול לחזור בו, וכ"כ בש"מ בשם הרמ"ך, ושם משמע שאף בלא משיכה אין הפועל יכול לחזור משום דהוי כמחילה וא"צ קנין, ובמנחת פתים נשאר בצ"ע בזה.

ומ"ש הסמ"ע (סק"ט) לחלק בין הך דהכא דלא אמרינן דחויי מדחי ליה לבין הך דסימן קסו (סעיף א) בדין כותל אבנים שנפל דאמרינן דחויי מדחי ליה, צ"ע מ"ש ממשכון בסימן עב (סעיף כו) דאמרינן דחויי קא מדחי ליה, אע"פ שחייב לו החוב, וע"י מ"ש בפת"ח (ח"א) דיני הלואה (פרק ח הערה סז), ובפעמוני זהב כתב בשם מאמר קדישין דבפועל איירי שנתרצה ליטלו מרצונו, ולפי"ז במשכון צ"ל שלא נתרצה בפירוש, והפעמו"ז מתרץ דשאני פועל שצריך לטרוח ולפרוע לו במזומנים, אמרינן מסתמא מקני ליה בלב שלם, וע"י בט"ז כאן שנראה מדבריו דהך דהיה ברשותו איירי כשפינהו, ולדבריו לא קאי רק בעושה בשל הפקר, וע"י תוי"ט (פ' הבית והעליה) מ"ש בזה.

ו. שו"ע סימן שלו סעיף ב, והיינו כשרוצה בעה"ב לחזור, ובש"מ בשם הרמ"ך כתב דכ"ש שאין הפועל יכול לחזור בו לאחר שקנהו, ולכאורה כל זה מילתא דפשיטא, ובגמרא (ב"מ דף קיח ע"א) משמע שלא הוצרך להשמיענו הך דמשקבל עליו אלא משום רישא דלית ליה אגרא גביה, אבל בדין פועל כשקנהו בדרכי הקנין ודאי שאין שניהם יכולים לחזור, וצ"ע.

ז. רמ"א סימן שלב סעיף ד, דכיון שלא משך החפץ במה קנהו, ואע"פ שחייב בדמיהשכירות, אין זה אלא כדין מעות, ומעות אינן קונות, אבל דמי החפץ ודאי חייב ליתן, כמ"ש בקצה"ח

לחזור, כיון שע"ד כן שכרו (ובזה מיושב מה שקשה לכאורה לסברת הקצה"ח מהא דסימן שיח במי שהבטיח לטחון בשכרו כדלהלן (סעיף ה)), ואפשר דדמיו למ"ש הרמ"א בסימן רמא (סעיף ז) שהמתנה עם חבירו לתת לו מתנה חפץ יכול לתת לו דמיו, הרי שנתנית דמיו הרי כקיום התנאי, וה"נ הרי קיום התנאי. ושוב נראה עפ"י מ"ש הקצה"ח (בסק"ד) בשם הפנים מאירות (ח"א סימן צב) שהקשה למה יתן לו דמי החפץ כשהוא קיים, והרי בתנאי קיי"ל שאם החפץ בעין חייב ליתן החפץ דוקא, ותירץ הקצה"ח דדוקא בתנאי הקשור למעשה אמרינן שאם אינו נותן החפץ כשהוא קיים מתבטל המעשה, משא"כ בהבטיח חפץ תמורת פעולה לא שייך ביטול המעשה לאחר גמר הפעולה, ולכן יכול לתת דמיו אף כשהחפץ קיים, ולפי"ז קודם גמר הפעולה אם החפץ קיים ואמר שלא יתן לו ודאי שיכול לחזור מלעשות הפעולה (ועי' פרק ח הערה ג שהבאתי מדברי הריב"ש והמשל"מ בדין תנאי בשכר שכיר אם צריך לקיים התנאי דוקא, או יכול לתת דמי הפעולה במקום קיום התנאי). ומסתפק הקצה"ח כשנשרף החפץ אם יכול השוכר לומר שלך נשרף, כיון שהיה יכול לתת לו החפץ בעל כרחו, ודעת הקצה"ח שאינו יכול, דאל"כ כיון שעיקר הטעם שאמרו (ב"מ דף מז ע"ב) מעות אינן קונות הוא שלא יאמר לו נשרפו חטיף, ולכן אוקמה ברשותיה דמוכר שאם נשרף יחזור בו הלוקח, ואם נאמר שבנ"ד יכול לומר שלך נשרף, למה עקרו קנין מעות שהוא דמי השכירות, נימא שגם השוכר לא יוכל לחזור. ובשם אחיו כתב שאינו ראיה, עפ"י מ"ש בגמרא (שם) לר"ש דס"ל מוכר יכול לחזור ולא לוקח, ופירש"י בטעמו שגם אם מוכר יכול לחזור שוב אין חשש שמא יאמר נשרפו חטיף, משום דכיון שיכול המוכר לחזור כשיתייקרו החטים, טרח ומציל, הרי שמשום חזרת יוקר די בביטול קנין מעות, וה"נ בנ"ד כיון שהשוכר יכול לחזור אם יתייקר החפץ הורנינן לדין מעות אינן קונות, אע"פ שהפועל אינו יכול לחזור, ואם נשרף יפסיד,

עיי"ש. וגם בזה נראה דהיינו דוקא לאחר גמר הפעולה שיש סברא לומר שלגבי הפועל נקנה לו החפץ בדמי השכירות, כעין קנין מעות, אבל קודם גמר הפעולה במה זכה הפועל בחפץ שיהא חייב באחריותו, ואפשר שאפילו בחלק שכבר עשה אינו מפסיד, אע"ג דישנה לשכירות מתחלה ועד סוף, אינה משתלמת אלא לבסוף, וכל שלא גמר לא קנה כלום בחפץ.

עוד דן הקצה"ח, כיון שעיקר הטעם שאין הפועל קונה החפץ הוא משום ששווי השכירות אינו אלא כקנין מעות, א"כ כשחזור השוכר יהא חייב במי שפרע, אלא שנתקשה בעיקר הדין אם יש כאן קנין מעות, דכיון דישנה לשכירות מתחלה ועד סוף הו"ל מלוה, ולדעת הרמ"א (בסימן רד סעיף י) בקונה במלוה אפילו מי שפרע ליכא, אא"כ יש במכוש אחרון שוה פרוטה. ועי' מחנ"א (ה' שכירות סימן יד) שהאריך ג"כ בזה, וכתב שלפי"ז אם הבטיח חפץ בשכר שדכן, וכן בכל פעולה שאינו מתחייב אלא בגמר הפעולה, חייב במי שפרע, דכיון שנגמר בבת אחת לא הו"ל מלוה ויש קנין מעות. ובדברי משפט כתב לחלק כעין זה, בין שכירות בדבר שצריך להחזיר לבעלים, שאף פרוטה אחרונה נעשה מלוה, ואז א"צ לקבל מי שפרע, אבל בשכירות שא"צ להחזיר, כגון פועל או שליח, הרי פרוטה אחרונה אינה מלוה וקונה החפץ בקנין כסף, ואם אינו נותן חייב במי שפרע.

אמנם בנה"מ (סימן רג סק"ז) הביא בשם הנ"י שהמוכר מטלטלין תמורת חפץ, כיון שמשך זה המטלטלין נתחייב זה לתת לו חטים דוקא, והקשה המחנ"א מהא דפועל שאינו חייב לתת החפץ דוקא, ותירץ דפעולת הפועל אינו אלא כנתנית דמים ולכן לא קנה החפץ, משא"כ במשיכת המטלטלין קונה החטיף, ותמה הנה"מ דא"כ יהא חייב השוכר במי שפרע, ומלשון הרמ"א משמע שאף לכתחלה יכול ליתן דמיו, וע"כ כתב לחלק שאם אמר עשה עמי ובוזה תקנה החפץ, ודאי חשיב כקנין מעות ויש מי שפרע, והך דינא דידן

איירי כשאמר לו עשה עמי ואתן לך חפץ פלוני בשכרך, דלאו קנין הוא, וה"ז כאומר לו הלוה לי מעות ואפרע לך בחפץ זה, דודאי שאין כאן קנין ויכול ליתן דמיו.

וחקשה הנה"מ שלפ"ז כשהתחייב הפועל בקנין סודר שאינו יכול לחזור בו, נימא שיתחייב השוכר לתת לו החפץ, כמו בהקנה לו מטלטלין בקנין סודר שמתחייב בתמורה דוקא, ותירץ דשאני הקנה לו מטלטלין שנקנה לו גוף החפץ, בקנין כזה מתחייב שכנגדו בתמורה שהבטיח לו, אבל בפועל אף בקנין סודר אין גוף הפועל נקנה לו, אלא התחייבות לעשות המלאכה, ולכן לא חל הקנין על שכנגדו, ובקצה"ח (סימן רג סק"ד) הביא קושיא זו בשם אהיו, ועיי"ש מ"ש לתרץ, ועי' גם בטבעה"ח (שם ובהשמטות לסימן רג).

כתב בקצה"ח (סימן שלב סק"ו) דה"ה המבטיח לפועל בשכרו דבר שלא בא לעולם, כגון פירות דקל, חייב ליתן לו (וכ"כ בסימן קכב סק"ג לענין מורשה שהתנה לתת לו מחצה או שליש או רביע ממה שיגבה), שעכ"פ נתחייב בדמי הפירות, ואינו נותן כפי שווים קודם שגדלו אלא לפי שווים לאחר שגדלו, דומיא דגביית שט"ח שנותן כפי שוויו בשעת גביה (עי' פרק ח סעיף ז), ועיי"ש מ"ש בענין שכר פעולה דיעקב ולבן שלכאורה היה בדשלב"ל. וכתב בנה"מ (שם סק"ה) דלאו דוקא כפי שווין לאחר שגדלו אלא כשעת גמר הפעולה, שהיא שעת חיוב התשלומין, ובשו"ת בית שלמה (ח"מ סימן קכ בהג"ה מבין המחבר) העיר שמדברי הנה"מ עצמו בסימן קעו (סק"ד) משמע שסובר שאף מה שנתכרך לאחר גמר הפעולה חייב ליתן לו, ולענ"ד היה נראה שאם הבטיח לו לתת פירות דקל לאחר שיגדלו, הרי מתחלה נתחייב בדמי פירות גמורים, אע"פ שגדלו לאחר הפעולה (ואפשר שאף בסתם פירות כונתו לאחר שיגדלו, דלא מסתבר שאם גמר פעולתו בעוד שלא גדלו פירות כלל שיפטר מלתת לו כלום), וכאילו אמר אתן לך בשכרך פירות דקל גמורים, ובהכי איירי הנה"מ בסימן קעו (וכתב שם עוד שאם הבטיח

בשכרו מציאות שיגביה היום יכול לזכות במציאות, אבל חייב לתת לו שווים, כמו בחפץ, וגם בזה נראה שאין נ"מ אם הגביה קודם גמר הפעולה או לאחריו), וכן בההיא דשטר אם אמר לו בפירוש אתן לך רביעית מדמי השטר לאחר פרעון, ודאי שחייב ליתן לו כפי תנאו, ועי' קצה"ח (סימן קכב סק"ג וסק"ד) ובנה"מ (שם), ובקצה"ח (סימן קעו סק"ד) ונה"מ (שם), ובמשפט שלום ומשמרת שלום (שם אות יד) כתב שמדברי הרא"ש (כלל ח סימן יח) משמע שגם בשכר פעולה אין אדם זוכה בדשלב"ל, אלא שכתב שיש לדחות, עיי"ש.

וכתב בערוה"ש שאם הבטיח לו דקל לפירות או בית לדירה בשכרו, קנה ואינו יכול לתת לו דמיהם, דתופס בהם קנין, אלא שאפשר שאם חזר בו בעה"ב קודם גמר המלאכה מהני, כיון דשכירות אינה משתלמת אלא לבסוף אין הקנין חל אלא בזמן חלות חיוב השכירות, ושוב מסתפק גם בלא חזר כיון שישנה לשכירות מתחלה ועד סוף, נעשה כל פרוטה מלוה ואין קונין במלוה, וה"ה שאינו קונה קרקע לשכירות בשכר פעולה, עיי"ש.

ובמהרי"ט אלגאזי (ריש בכורות) סובר כהקצה"ח שעכ"פ נתחייב בדמי החפץ, ועי' משל"מ (פ"ד מה' איסורי מזבח) בשם שו"ת מהרי"ט (ח"מ סימן כג), ובחידושי חת"ס (לע"ז דף סב) בשם הריטב"א שגם דמיו לא קנה, ועי' שו"ת מנחת שי (סימן צה).

עוד כתב בקצה"ח (שם, וכן בסימן ס סוף סק"ג), שה"ה המבטיח לפועל מזונות בשכרו חייב ליתן לו, ואפילו לדעת הרמב"ם שאין אדם מתחייב בדבר שאינו קצוב, בשכירות פועל א"צ קנין ומתחייב אף בדבר שאינו קצוב (עי' שו"ת הרשב"א ח"ב סימן פט שלכאורה לא משמע כן, ויש ליישב), ומ"מ נראה שאינו חייב ליתן מזונות ממש, ויכול ליתן דמי מזונות, ועי' פרק ח (הערה ג ד"ה ובשו"ת חת"ס) מדברי החת"ס אם יש דין שכר שכיר במניעת מעשה.

ה. המשכיר ריחיים לחבירו והתנה בשכרו שיטחון השוכר עבורו סכום ידוע של חטים, ואח"כ העשיר המשכיר ושוב אינו צריך למחנת החטים^ט, אם יכול השוכר למצוא אחר שיטחון, כופין אותו לטחון לאחרים ויתן למשכיר דמי המחנה^י, אבל אם אינו מוצא לטחון לאחרים, יכול לומר למשכיר תן לי חטים ואטחון לפי התנאי^{יא}, ויש אומרים שמכל מקום יכול המשכיר לחזור בו מהשכירות אפילו תוך זמנו^{יב}.

יא. שו"ע שם, ואם אינו נותן לו חטים, אינו חייב לתת לו שכר אחר, שאין הוא צריך להפסיד, וצ"ע שעכ"פ כפועל בטל ישלם לו, והיינו מה שמרויח שאינו צריך עתה לטחון, ומסתבר שאין דין כפועל בטל להוציא ממנו. יב. סמ"ע שם בשם התוס', והרא"ש חולק דשכירות ליומיה ממכר הוא ואינו יכול לבטל השכירות תוך זמנו, והעלה הסמ"ע עיקר לדינא כדעת הרא"ש, ועיי"ש מ"ש ליישב לשון הרמב"ם והשו"ע.

והט"ז (שם) כתב שאין מחלוקת לדינא, שהתוס' איירי שהעשיר ואין דרכם של עשירים לטחון בריחיים של יד, ולכן הוצרך לקנות לעצמו ריחיים וחמור, וכיון שמתחלה גילה דעתו שהשכירות תשולם בטחנה לצרכו, ועתה כשאינו יכול לאכול מטחנה זו, הרי שאינו צריך לטחינתו, וכיון שאינו פושע בכך, יכול לבטל השכירות (עי' ערוה"ש), אבל הרא"ש לא נחית לכל זה, ומפרש שללא צורך קנה לעצמו ריחיים שניים, וגם בטור לא כתוב שקנה ריחיים וחמור אלא סתם וכתב שקנה ריחיים, והיינו כאותו ריחיים שהשכיר, וללא צורך קנאו, וגם מיישב בזה דברי הרמב"ם שהשמיט לגמרי שקנה ריחיים, אלא סתם וכתב שהעשיר ואינו צריך לטחון וגם כוונתו שבלא פשיעה אינו צריך עתה לטחינת השוכר.

ובפעמנוי זהב כתב שאם העני המשכיר ואין לו לטחון פשוט שאין השוכר חייב לתת לו דמים כשאינו מוצא לטחון לאחרים, אלא שלענין ביטול

ט. בגמרא (כתובות דף קג ע"א) אמרו שהעשיר וקנה לעצמו ריחיים וחמור, אבל בשו"ע העתיק לשון הרמב"ם שלא הזכיר רק שהעשיר ואינו צריך לטחון, ועי' להלן (הערה יב). י. שו"ע סימן שיח סעיף א, דכיון שזה נהנה וזה לא חסר, כופין על מדת סדום, והיינו מה שיקבל מאחרים עבור טחינת אותו סכום חטים יתן למשכיר תמורת שכירותו (ומשמע שמשום טירחה לתור מיקרי לא חסר), ועי' נה"מ (סימן ס סק"ה) ובטבעת החשן (שם).

ולכאורה היה נראה דאיירי ששכר הריחיים לטחון לצרכו לבד, שאם שכרו לטחון עבור אחרים בשכר הרי הוא חסר, שיכול להשתכר בטחינה לאחרים, ודוחק לומר שיש לו כדי לטחון כל מה שיכול, אבל מדברי הפוסקים משמע ששכרו לטחון כדי להשתכר, ואפשר דמ"ש הרמב"ם שנותן לו דמי טחינת החטים אין כוונתו שכל מה שיקבל מאחרים יתן למשכיר, אלא ינכה ממנו כפי שמרויח בטחינה לאחרים.

אמנם במאירי (שם), וכן בש"מ בשם הרא"ה מפרשים דלא כהרמב"ם שמפרש שהתנה שיטחון עבור המשכיר סך ידוע של חטים, אלא התנה עמו שיטחון עבורו זמן מסוים, ובזה מיושב טפי, שאם מוצא לטחון לאחרים באותו זמן שהיה צריך לטחון עבור המשכיר, כופין אותו ויתן שכר הטחינה למשכיר, שהרי בלא"ה הוא משועבד עבורו באותו זמן, מיהו אפשר שאף המאירי לא נתכוין לזמן קבוע.

ו. מצוה לתת שכר שכיר בזמנו², ואם אינו נותן עובר בעשה ובכמה

השכירות לכו"ע יכול לבטל, ואפילו לדעת הרא"ש, כיון שלא פשע במה שאין לו לטחון, והביא מדברי הרדב"ז (סימן תקעג) במי שלוה ע"מ לפרוע במה שיתן לו המלוה בגדים לתקן, והעני המלוה ואין לו בגדים, שאם יכול הלוה למצוא מלאכה אצל אחרים כופין אותו על מדת סדום שיעשה מלאכה ויפרע, ואם אינו מוצא אינו חייב לפרוע, אלא שאם רוצה המלוה יכול ליקח בגדים מאחרים ליתנם ללוה להפרע חובו, ולמד כן מהך דריחיים, עיי"ש, ועי' פת"ח (ח"א) דיני הלואה (פרק ב סעיף כז), ועי' שו"ת בית שלמה (ח"מ סימן קיט) בדין אומדנא בשכירות קרקע, והבאתי דבריו בפרק ה (הערה טו).

יג. כתב באהבת חסד (בפתיחה לדיני תשלומי שכר שכיר) וז"ל, תשלומי שכר שכיר הוא דבר העומד ברומו של עולם, שיש על זה כמה וכמה לאוים מפורשים בתורה, ויש בני אדם מזלזלים בהם בעו"ה, ונקל להם לאחר את התשלומין בשביל איזו סיבה קלה, כגון שמתעצל לילך וליקח ממונו שהניח ביד אחרים, או לילך ולפרוט את המטבע הגדולה שיש לו בשביל לשלם לשכיר בזמנו, ומן הדין מחויב בכל זה אפילו אם הפועל עשיר, וכ"ש אם הפועל עני כמה מחויב בעה"ב לראות לשלם לשכיר בזמנו כדי שיהא לו במה לחיות הוא ואנשי ביתו, וכמה דכתיב בקרא (בפ' תצא) ביומו תתן שכרו ולא תבא עליו השמש כי עני הוא ואליהו הוא נושא את נפשו ולא יקרא עליך אל ה' והיה בך חטא.

לך נא ראה מה דאיתא בזה"ק (פ' קדושים), לא תלין פעולת שכיר, אמאי אלא מקרא אחרינא אשתמע דכתיב ביומו תתן שכרו ולא תבא עליו השמש וגו', לא תבא עליו השמש אודהר דלא תתכנס בגינוי לעלמא עד לא ימטי זמנך לאתכנשא, כד"א (קהלת יב) עד אשר לא תחשך השמש וגו', מהכא אוליפנא מלה אחרינא, מאן דאשלים לנפשא דמסכנא. אפילו דמטא יומי לאיסתלקא

מעלמא קב"ה אשלים לנפשיה ויהיב ליה חיין יתיר, ולא תלין פעולת שכיר, תא חזי מאן דנטיל אגרא דמסכנא כאילו נטיל נפשיה ודאנשי ביתיה, הוא אזער נפשיהו קב"ה אזער יומי ואזער נפשיה מההוא עלמא, דהא כל אינון הבלים דנפקי מפומיה כל ההוא יומא כולהו סלקין קמיה קב"ה וקיימין קמיה לבתר דסליק נפשיה ונפשיהו דאנשי ביתיה וקיימין באינון הבלים דפומיה, וכדין אפילו אתגזר על ההוא ב"ג כמה יומין וכמה טבאן כולהו מתעקין מניה ומסתלקי מיניה, ולא עוד אלא דנפשא דיליה לא סלקא לעילא, והיינו דאמר רבי אבא רחמנא לשזבן מנייהו ומעלבונייהו, ואקמוה אפילו עשיר הוא, ואליהו הוא נושא את נפשו דייקא, אפילו מכל ב"ג נמי וכ"ש מסכנא, והיינו דהוה רב המנונא עביד כד הוה ההוא אגיר (אותו שכיר יום) מסתלק מעבידתיה הוה יהיב ליה אגריה ואמר ליה טול נפשך דאפקידת בידאי טול פקדונך, ואפילו אמר יהא בידך דאנא לא בעינא לסלקא אגרא לא הוה בעי, אמר פקדונא דגופך לא איתחזי לאיתפקדא בידי כ"ש פקדונא דנפשא, דהא פקדונא דנפשא לא איתיהיבת אלא לקב"ה דכתיב בידך אפקיד רוחי וכו' עיי"ש עוד.

והנה הפסוק הנ"ל שהבאנו הלא מזהיר אפילו אם הוא משלם לו אך שמאחר את תגמולו ואינו משלם לו בזמנו, וכ"ש אם הוא עושק שכרו לגמרי ואינו משלם לו, או שפוחת ממה שהשווה אתו בתחלה אפילו פרוטה אחת, דהוא גולן גמור ועובר על לא תעשוק את רעך ולא תגזול וגו' כדאיתא בגמרא, וגם בידי הנביאים הזהיר השי"ת ע"ז מאד ואמר (מלאכי ג) וקרבתי אליכם למשפט והייתי עד ממהר במכשפים וגו' ובעושקי שכר שכיר וגו', ומה שאמר וקרבתי וגו' עד ממהר היינו שהקב"ה בעצמו הוא הדיין והוא העד ע"ז למחר להנחם מהעושה ש"ש. וכדאיתא בסוכה

לאוין י', ולכתחלה לא ישכור פועלים אם יודע שלא יוכל לשלם בזמנו^{טו}.

של עכו"ם ג"כ עונשו גדול מאוד, ובשו"ת תשורת ש"י (ח"ב סימן פו) מסתפק גם בישראל מומר אם עובר, עיי"ש.

יד. בשו"ע (סימן שלט סעיף א) כתב שאם אחר עובר בלאו, ובסעיף ב כתב כל הכובש שכר שכיר כאילו נוטל נשמתו ועובר בחמשה לאוין ועשה, והיינו שבתורה נאמר לא תבא עליו השמש, ולא תלין פעולת שכיר אתך עד בקר, לא תעשוק שכר שכיר, לא תעשוק את רעך ולא תגזול, הרי חמשה לאוין, ועשה ביומו תתן שכרו, וביאר הסמ"ע שאם דעתו לשלם עובר בלאו אחד, והוא בשכיר לילה משום לא תבא עליו השמש ובשכיר יום משום בל תלין, אבל אם אין דעתו לשלם עובר גם משום תרי לא תעשוק ולא תגזול, ועובר גם משום בל תלין או משום לא תבא (יש להסתפק כשאין לו ואינו עובר משום בל תלין, אבל אין דעתו לשלם גם כשיהיה לו, אם עובר על לא תעשוק), ועי' רמב"ם (פרק יא מה' שכירות ובנו"כ שם).

כתב בשו"ת רב פעלים (ח"ד חו"מ סימן ז) שאם בא פועל לבקש שכרו ובא גם עני לבקש צדקה, ואין לו לשניהם, אפילו באופן שאינו עובר בכל תלין יתן לפועל, ובבה"ל (סימן רמב) כתב שאף כשאם יתן לפועל לא יהא לו מעות לעונג שבת צריך ליתנם לפועל, ואפילו לדעת הפוסקים דעונג שבת דאורייתא, לא אתי עשה ודוחה ל"ת ועשה (לכאורה אפילו ל"ת גרידא אינו דוחה בדבר שבממון), ומשמע מדבריו שם דהיינו דוקא כשעדיין לא עבר זמנו ויש עליו חיוב מדאורייתא, אבל לאחר שעבר זמנו ואין אלא איסור בל תשהה (כמ"ש להלן סעיף יג) אינו חייב לתת לפועל, ונראה לדבריו דה"ה בכל מצוה אפילו עשה דאורייתא, תשלום שכר שכיר קודם, ואם אין החיוב מן התורה, אפילו מצוה דרבנן קודמת, וסיים הבה"ל שאם נתן כלי לאומן ועדיין לא קיבלו יש לו עצה שלא יחבל ממנו ואז אינו עובר. וצ"ע כשמביא

(דף כט) בשביל ד' דברים נכסי בע"ה יורדין לטמיון על כובשי שכר שכיר ועל עושקי שכר שכיר וכו' (כובשי שמדחהו בלך ושוב, עושקי גוזלי שכרו, רש"י), ובעו"ה יש אנשים שנקל להם לפחות להשכיר משכרו ולא ידעו בנפשם הוא שעוברים על לאוין דאורייתא, גם מצוי בעו"ה אצל איזה אנשים שהשכיר דופק על פתחיהם לילה ויום ואין שומע לו, ובפרט אם העסק הוא על איזה דבר קטן, ולא יתנו לב שבדיני תורה אין חילוק בין דין של פרוטה לדין של מאה מנה, והרבה מהם שהם אנשים ישרים ובעלי מדות טובות ומקיימים שאר מצוות התורה כדת וכהלכה, והמצוה הזאת של תשלומי שכר שכיר בזמנו רפויה בידם בעו"ה, אפילו במקום שנוגע לטרחת בעלמא, והתבוננתי שכל זה בא להם מצד מיעוט וחסרון ידיעה בהלכה זו, שאלו ידעו מזה בודאי היו מזדרזים לשלם בזמנם כדי לקיים המ"ע של ביומו תתן שכרו נוגם שלא לעבור על הלאוין שיש בענין זה] כמו שכל אחד מישראל מזדרז לקיים שאר מצוות התורה התלוים בזמן, כשופר וסוכה ולולב וכיוצא בזה, האם ראית לאחד מישראל שיניח מלברך על השופר והלולב עד הלילה, ואדרבה כל אחד מישראל מקדים את עצמו לקיים המצוה בבוקר ושמח ע"ז על שזכה לקיים מצות הבורא יתברך כדין, ואלו במצוה זו שהיא ג"כ מ"ע דאורייתא והוסיפה התורה גם כמה לאוין בענין זה כמה מתגבר היצר בזה, בגלל זה נתתי אל לבי והתבוננתי בעזה"י החונן לאדם דעת וקבצתי את כל הפרטים המצויים בהלכה זו כדי שיזדרז כל אחד לקיים המצוה כדת וכהלכה, ע"כ דברי החפץ חיים שם, ועי' להלן (הערה מו) מ"ש בשם האריז"ל.

ועי' שד"ח (כללים מערכת הב' אות סח ובפאה"ש סימן כו) אם גם בעכו"ם יש מצוה של ביומו תתן שכרו. ובקב הישר (פרק יד) כתב שהכובש ש"ש

ז. בין שכר אדם ובין שכר בהמה וכלים יש בהם איסורי הלנת שכר^{טו}, ויש אומרים שבשכירות קרקע אינו עובר^י.

ח. יש אומרים שבשכר שכיר עובר אפילו בפחות משהו פרוטה^י.

ט. אפילו כשהשכיר עשיר עובר בעל הבית משום בל תלין^{יב}, אלא שמכל מקום אם יש לו שני פועלים אחד עני ואחד עשיר, ואין לו כדי שניהם

האומן החפץ לביתו אם יכול להפטר במה שאינו מקבל ממנו, ומדברי הבה"ל משמע שמועיל, וצ"ע, ועי' להלן (הערה לא).

כתב הרמב"ם (שם הלכה א) שאין לוקין עליו שהרי הוא חייב לשלם, והמנחת חנוך (מצוה רל) תמה שסוף סוף עבר על הלאו שלא שילם בזמנו, ואיחור זה אינו ניתן להשבון, וכתב טעם אחר משום דהוי לאו שאין בו מעשה, ועפ"י כתב שאם ייחד לו כלי ונטל ממנו הכלי, או באומן בקבלנות ונטל ממנו הבגד בע"כ (לכאורה לדברי הערך ש"י והאהב"ח דלהלן (סעיף טו) אפשר שאם היו לו מעות תוך זמנו והוציאן ג"כ יש בו מעשה), הו"ל כלאו שיש בו מעשה, ועי' פרק ח (הערה ג) שהבאתי עוד מדברי החת"ס שיתכן שכר שכיר בשב ואל תעשה, וא"כ אם יעשה הדבר עובר בכל תלין במעשה, ולפימ"ש האחרונים שכל שעיקר הלאו אין בו מעשה, אע"פ שבמקרה יש בו מעשה אין לוקין עליו, ה"נ לעולם אין לוקין, ועי' מהר"ם שיק על המצוות (מצוה רלא) מ"ש בזה.

טו. אהבת חסד פרק י סעיף יב (והביא מדברי החנוך (מצוה תקפח) שראוי לכל בר דעת שיהיה הכסף בידו טרם שישכור פועלים, אלא שאין זה לעיכובא), ולכן כתב שאם רוצה ליסע מביתו ולא יחזור עד שיעבור הזמן, צריך להזמין מעות עבור הפועל קודם שיסע, ובנתיב החסד (שם) כתב בשם הפמ"ג (בספר מתן שכרן של מצוות) שמסתפק באם נתן לשליח שישלם לפועל אם יכול לסמוך על זה, דבדאורייתא לא אמרינן חזקה שליח עושה שליחותו. ועי' פת"ח (ח"ג) דיני

פקדון (פרק יא הערה יט), ובשו"ת הלק"ט (ח"ב סימן לא) כתב שאם זיכה בעה"ב לפועל ע"י אחר, יש צדדים בזה, ומסתברא שכל שביד הפועל לילך וליקח שוב אינו עובר, בין נתרצה הפועל ובין לא נתרצה, דהא ליכא לא תלין אתך, ע"כ, ונראה כוונתו שצריך שידע הפועל שהמעות ביד אחר, ואע"פ שלפי הטעם שכתב משמע שכל שאין שכרו אתו אינו עובר, יש לעיין בזה, ועכ"פ נראה שהעשה של ביומו תתן שכרו אינו מקיים. **טז.** שו"ע סימן שלט סעיף א, ועי' להלן (סעיף יא ואילך) בדין זמן תשלום השכירות.

יז. שו"ע שם, והוא דעת הרמ"ה בטור, ודעת הסמ"ג שאף בשכר קרקע עובר, וכן הוא בתורת כהנים, וכן דעת כמה ראשונים, וכן הכריע באהבת חסד, ובתהלה לדוד כתב שאף לדעת הרמ"ה דוקא משום ביומו תתן שכרו אינו עובר, אבל משום בל תלין עובר, ולפי"ז אין דברי התור"כ סותרים לפסק הרמ"ה, עיי"ש, וכתב הקצה"ח לשיטת השו"ע שאע"פ שנחלקו הפוסקים בתלוש ולבסוף חברו, כגון בית וכיוצא בו, אם מיקרי תלוש או מחובר, וכמ"ש הרמ"א (בסימן צה), מ"מ לענין איסור בל תלין יש להחמיר ולדונו כתלוש, וכתב באהב"ח שלפי"ז יש להזהר בשכירות בתים שלדעת רוב הפוסקים עובר. **יח.** דעת הריטב"א, מהא דשכרו לקצור לו אשכול אחד, וכ"כ המאירי, ועי' מג"ח (מצוה רל), ומשמע שאין כן דעת שאר הראשונים, ועי' ערך ש"י (סימן שלט).

יט. כן משמע בגמרא, וכן הוא בווהר פרשת קדושים (והובא לעיל הערה יג).

יִקְדִּים לַתַּת לַעֲנִי^{כא}, וְאִם שְׁנִיָּהִם שׁוּיִם יַחֲלַק לַשְּׁנִיָּהִם^{כב}.

י. גַּם בַּשְּׂכִּיר קָטָן עוֹבֵר מִשּׁוּם בַּל תִּלֵּין^{כג}.

יא. אִימָתִי עוֹבֵר, כָּל שִׁנְגֻמְרָה הַשְּׂכִּירוֹת בְּיוֹם^{כד}, בֵּין שְׂכִיר יוֹם וּבֵין שְׂכִיר שְׁעוֹת, בֵּין שְׂכִיר חֹדֶשׁ אוֹ שָׁבוּעַ, עוֹבֵר בְּסוֹף הַיּוֹם שִׁנְגֻמְרָה הַשְּׂכִּירוֹת^{כה}, וְכָל שִׁנְגֻמְרָה הַשְּׂכִּירוֹת בַּלִּילָה עוֹבֵר בְּסוֹף הַלִּילָה^{כו}, וְיֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁאִם גָּמַר מִלְּאֻכְתּוֹ

שֶׁאִם חַיִּיב לִרְאשׁוֹן זִמָּן רַב לִמָּה לֹא יִתֵּן לוֹ, וְכִשְׁלֹא יִהְיֶה לוֹ לִפְרוּעַ לִשְׁנֵי הָרִי לֹא יַעֲבֹר.

כב. אַהֲבַת חֶסֶד (פֶּרֶק ט סְעִיף ה'), כַּדְמוּכָח מִדְּבַרֵּי הַרְמַב"ם שֶׁגַּם שְׂכִיר קָטָן אֲמֵרִינָן נִשְׁבַּע וְנוֹטֵל מִשּׁוּם חֲזָקָה שֶׁאֵין בַּעַ"ב עוֹבֵר בְּבַל תִּלֵּין, וְאִף הָרַאב"ד לֹא הִשִּׁיג עָלָיו אֲלֵא מִשּׁוּם שֶׁאֵין מִשְׁבִּיעִין אֶת הַקָּטָן (וּבִנְחָל יִצְחָק (סִימָן פֶּט אוֹת ב) הָאֵרִיךְ בְּבִיאוֹר שִׁטּוֹת הַרְמַב"ם וְהָרַאב"ד בְּדִין שְׂכִיר קָטָן, וְהַתּוֹמִים הִגִּיה בְּדְבַרֵּי הַרְמַב"ם דַּצ"ל שְׂכִיר תּוֹבֵעַ אֶת הַקָּטָן), וְסִיִּים הָאֵהָב"ח שִׁישׁ בְּנֵי אָדָם שֶׁמִּשְׁתַּמְשִׁים בְּקָטָן בְּאִיזָה דְּבַר וּמִבְטִיחִים לוֹ דְּבַר מָה וְאֵין נוֹתֵנִין לוֹ, וְעוֹבְרִים עַל כָּל הַלְאוּיִן, וְיֵשׁ לְהִזְהֵר בְּזֶה.

כג. ע"י לְהֵלֵן שְׂכִירוֹת אֵינָה מִשְׁתַּלֶּמֶת אֲלֵא לְבִסּוֹף, וְכָתְבוּ הַתּוֹס' (ע"ז דף יט ע"ב) שֶׁפּוֹעֵל הַחֹזֶר בּוֹ זִמָּנוּ מִשְׁעַת חֲזֹרָה, וּמִסְתַּבֵּר דַּה"ה לַעֲנִין בַּל תִּלֵּין, וְע"י עוֹד לְהֵלֵן (סְעִיף יב) בְּדִין קְבִלּוֹת. כד. וְכָתְבוּ בְּאַהֲבַת חֶסֶד שְׁלֹכַתְחֻלָּה יִזְהַר לִפְרוּעַ קוֹדֵם שְׁקִיעַת הַחֲמָה, שְׁלֹאֲחֵר הַשְּׁקִיעָה כִּבְר סִפֵּק לִילָה, וְאִם לֹא פָּרַע יִרְאֶה עַכ"פּ לִפְרוּעַ קוֹדֵם צֵאת הַכּוֹכָבִים, וְאִף אִם גָּמַר מִלְּאֻכְתּוֹ בַּעַת הַשְּׁקִיעָה יִמָּהֵר לִפְרוּעַ קוֹדֵם צַה"כ, וְאִם לֹא פָּרַע יִזְהַר לִפְרוּעַ בַּלִּילָה, דְּשִׁמָּא כִּשְׁהַפְסִיק עֲבוּדָתוֹ כִּבְר הִיָּה לִילָה וְיַעֲבֹר בְּבוֹקֵר בְּבַל תִּלֵּין, וְכֵן אִם גָּמַר בַּע"שׁ מִעַתָּה קוֹדֵם הַשְּׁקִיעָה יִמָּהֵר לִפְרוּעַ מִיד, וְע"י בְּנִתִּיב הַחֶסֶד (ש"ס), וּבִשְׁד"ח (כָּלָלִים פֶּאֶה"שׁ מַעֲרַכַת הַב' סִימָן כו) שֶׁדָּן בְּדְבַרֵּיו.

כד. שו"ע סִימָן שֶׁלֹּט סְעִיפִים ג', ד' וְה', וְכָתְבוּ בְּאַהֲבַת חֶסֶד בְּשֵׁם רִש"י דְּסוֹף הַלִּילָה הֵיִינוּ בַּעֲמוּד הַשַּׁחַר.

כ. אַהֲבַת חֶסֶד (פֶּרֶק י סְעִיף ח'), וְהוּא מִדְּבַרֵּי הַגְמָרָא, וּבְסְעִיף י' כָּתְבוּ שֶׁאֲפִילוֹ בֹא הָעֶשֶׂר לַתְּבוּעָה קוֹדֵם יִמָּתִין מִלְּתַת לוֹ, שְׁבוּדָאֵי יָבֹא הָעֲנִי לַתְּבוּעָה תוֹךְ זִמָּנוּ, וְתִמָּה עַל שֶׁהִשְׁמִיטוּ הַפּוֹסְקִים הַלְכָה זֹה, וּבִנְתִּיב הַחֶסֶד שֶׁמִּסְתַּפֵּק דֹּאפְשֵׁר דַּהֵיִינוּ דוֹקָא לַעֲנִין לְהַקְדִּימוֹ בְּזִמָּן, וְהֵיִינוּ כְּשִׁיּוּדַע שְׁלִמְחָר יוֹכֵל לִפְרוּעַ גַּם לַעֲשִׂיר, אֲבָל בְּאוֹפֶן שֶׁלֹּא יוֹכֵל לִפְרוּעַ לַעֲשִׂיר כָּלֵל, אֲפֻשֵׁר שֶׁלֹּא הַקְדִּימָה תוֹרָה לַעֲנִי בְּזֶה, דֹּאטוֹ אִם חַיִּיב לַעֲשִׂיר וְלַעֲנִי יֵשׁ לַעֲנִי דִין קְדִימָה וְהָעֶשֶׂר יִפְסִיד, וְנִשְׁאָר בַּצ"ע, וְע"י פֶּת"ח (ח"א) דִּינֵי הַלּוּאָה (פֶּרֶק ד' הַעֲרָה עז) מִדְּבַרֵּי הַמַּהֲרַש"ם.

עוֹד כָּתְבוּ בְּאַהֲבַת חֶסֶד (ש"ס סְעִיף ט) שֶׁאִם אֶחָד עֲנִי וְאֶחָד אֲבִיּוֹן, וְהֵיִינוּ שְׂכִיב הוֹרְגֵל לְבִשְׁת, הָעֲנִי קוֹדֵם לְאֲבִיּוֹן, אֶחָד אֲבִיּוֹן וְאֶחָד עֲשִׂיר הָאֲבִיּוֹן קוֹדֵם, אֲבָל דִּין קְדִימָה לְקְרוֹבִים אֵין בַּשְּׂכִּיר שְׂכִיר, שֶׁהֵי מִמוֹנֵם הוּא וְלֹא דְמִי לְצַדִּיקָה.

כא. אַהֲבַת חֶסֶד (פֶּרֶק ט סְעִיף ח, ע"י לְהֵלֵן סְעִיף יט), וְנִרְאֶה מִדְּבַרֵּיו שֶׁיַּחֲלַק לַשְּׁנִיָּהִם בְּשׁוּהָ, אַע"פ שֶׁשְׂכָרוֹ שֶׁל אֶחָד מֵהֶם מְרֻבָּה מִשְׁלַ חֲבִירוֹ, וְכֵן מִשְׁמַע בַּעֲרֵךְ ש"י שֶׁלֹּמֵד כֵּן מִדִּין שְׁנֵי בַּעֲלֵי חוֹב (ע"י פֶּת"ח [ח"א] דִּינֵי הַלּוּאָה פֶּרֶק ד' סְעִיף לג), וְלִדְעַת הַסּוֹבְרִים בְּבַע"ח שֶׁמַּחֲלִקִּים לְפִי גוּדֵל הַחוֹב, אֲפֻשֵׁר דַּה"נ יֵשׁ לְחַלֵּק כֵּן. וְכָתְבוּ עוֹד בְּאַהֲבַת חֶסֶד שֶׁאֲפִילוֹ לֹא תִבְעוּ רַק הָאֶחָד לֹא יִתֵּן לוֹ הַכָּל, שְׁבוּדָאֵי יָבֹא גַם הַשְּׁנִי לַתְּבוּעָה.

ובַּפֶּרֶק י' (סְעִיף יא) כָּתְבוּ שֶׁאִם הָאֶחָד כִּבְר עֹבֵר זִמָּנוּ, יִתֵּן לֹזֶה שְׁעִדִּין לֹא עֹבֵר זִמָּנוּ, שְׂבֻזָּה שְׂכִיב עֹבֵר הַזִּמָּן שׁוֹב אֵינוֹ עוֹבֵר, וְסִיִּים שְׁבֹאֹפֶן זֶה אֲפֻשֵׁר שֶׁאֲפִילוֹ הָעֶשֶׂר קוֹדֵם לַעֲנִי. וְהַצַּת צ"ע

בערב שבת בסוף היום, אינו עובר עוד באיסורי תורה לאחר השבת¹³.
יב. אף שכר קבלנות¹⁴ יש בו משום בל תלין¹⁵, וזמן חיוב התשלום בשעת גמר

שיתן לאומן שכרו, כמבואר באו"ח סימן רסג (סעיף יז), ומסיק שמ"מ אם ידוע לאומן שבעה"ב כבר קיבל שבת הו"ל כיום השוק (והעיר השד"ח דשאני התם שמתחלה נשכר ע"ד כן), ועוד דלא גרע מאין לו מעות, עיי"ש, ועי' עוד באור שמח (פרק יא מה' שכירות).

כו. והיינו שאין שכרו תלוי בזמן אלא בגמר המלאכה (עי' עוד בפרק יא הערה יא), ונראה מדברי הפוסקים שגם זה חידוש (חוץ מדין אומן קונה בשבח כלי שיתבאר בהערה דלהלן), שלא נאמר שאין דין בל תלין אלא בשכר הקבוע לזמן גמר מלאכתו.

ונראה דה"ה כשמסר לו מלאכה ולא קבע לו זמן, אע"פ שהתשלום הוא לפי שעות, זמנו בגמר המלאכה, כדמוכח בפרק יא (שם).

כח. מסקנת הגמרא (בדף קיב ע"א), וכן הוא בשו"ע (סימן שלט סעיף ו), דשם איבעיא להו אם אומן קונה בשבח כלי, דהיינו שזוכה האומן בגוף הכלי כשיעור שבחו, וממילא כשמחזירו תמורת שכרו הרי זה כמוכרו לו, ובמכירה ליכא משום בל תלין, או דילמא אין אומן קונה בשבח כלי ואין כאן מכירה אלא שכירות, ומסיק שאין אומן קונה בשבח כלי ועובר, וכתב הש"ך שאפילו למ"ד אומן קונה בשבח כלי, אם קבע שכרו לפי פעולה ולא לפי גמר המלאכה עובר, והוא עפ"י מ"ש בגמרא (שם) דאגריה לביטשא, דהיינו שמקבל שכר על כל מעשה ריכוך בבגד, ועי' באחרונים (בסימן שלט ובסימן שו) שדנו באריכות בדין אומן קונה בשבח כלי, ובקצה"ח (סימן עב ס"ק כג) ובטבעה"ח (שם), ועי' עוד בפרק יג (סעיף ו ואילך). ובקצה"ח (סימן שו סק"ג) כתב עפ"י דברי התוס' (שם) שאם שכרו למלאכת ריכוך בין ישיבין ובין לא ישיבין, אם השביח, אפילו למ"ד אומן קונה בשבח כלי עובר. דדוקא כששכרו להשביח

ומ"ש בגמרא שכיר יום זמנו כל הלילה היינו שכיר שנמשכה עבודתו עד הלילה ממש, וה"ז כגמר בלילה, וכן שכיר לילה גומר עבודתו בבוקר, ודייק הב"י מדברי הנ"י שפועלים דידן שאינם עושים מלאכה עד הלילה, ומתחלה אדעתא דהכי אגרי להו, כיון ששקעה חמה עובר, מיהו היכא דשהה במלאכתו עד הלילה משמע דאינו עובר, אע"ג דמתחלה לאו אדעתא דהכי אגריה, והביאו הרמ"א בסעיף ג, ופירש בשו"ע הרב (הלכות שאלה ושכירות סעיף יב) דהיינו שאם עשו מלאכה עד הלילה אע"פ שלא נתחייבו, כיון שכלתה מלאכתם בלילה, ונראה דקמ"ל דלא נימא כיון ששכרם ע"ד להפסיק עבודתם ביום, אע"פ שעשו מלאכה עד הלילה מעצמם היה לו להכין שכרם ביום, קמ"ל שאין החיוב מתחיל אלא משעת גמר מלאכה ממש, אמנם מ"ש הב"י ברישא בפועלים דידן הטעם שמתחלה אדעתא דהכי אגרי להו, לכאורה היה נראה שאם שכרם עד הלילה והפסיקו במקרה עבודתם באמצע היום, כיון ששכרם ע"ד לגמור בלילה, אינו עובר, וצ"ע.

כו. ספר החנוך (מצוה תקפח), וכתב במנ"ח (מצוה רל) דאע"פ שאיסור תשלום שכר בשבת אינו אלא מדרבנן, לא גרע מיום השוק, ובשד"ח (כללים פאה"ש מערכת הב') האריך בענין תשלום שכר שכיר בע"ש, עפ"י מ"ש בשם האר"ז"ל שביומו תתן שכרו ר"ת שבת, והביא שם שאינו מקבל קדושת נשמה יתירה אם לא פרע שכר שכיר, ודן שם באריכות בדברי החנוך אם בע"ש עובר, והביא גם בשם שו"ת משכנות הרועים (סימן יט) שהאריך ג"כ בזה, ודן שם במי שהביא לו האומן החפץ לאחר שקיבל שבת, ומצדד לומר עפ"י מ"ש האחרונים בשם המרדכי שבשבת שאסור להטיל ציצית אינו עובר בבגד בלא ציצית, וא"כ מסברא אינו עובר. אלא שמ"מ יכול לצוות לאחר

המלאכה^{כט}, והנותן לאומן כלי לתקנו בקבלנות, חל החיוב בשעת החזרת

חלק זה דינו כפועל, וכדין אומן, ואף כשאינו פועל צריך לשלם לו לפי מה שהתנו או לפי התקדמות המלאכה, כיון שאין בו דין שכירות המשתלמת לבסוף, אלא שאפשר שגם במוכר כמה דברים במקח אחד אין חיוב תשלומין אלא בסוף המקח, ואם פסקו מחיר על כל מלאכה בנפרד, ממ"נ צריך לשלם עבור כל מלאכה, ועי' פרק י' (הערה ט).

כמ. כתב הרמ"א (סימן עח סוף סעיף א), ושכירות דינו כהלואה ואינה משתלמת אלא בסופה ואינו נאמן לומר שפרע תוך הזמן, מיהו אם שכר סופר לכתוב לו כמה קונטרסים, כל קונטרס מיד זמנו הוא, וה"ה בכל מלאכה המתפרדת בכיוצא בזה, והוא מדברי המרדכי (ריש ב"ב סימן תסח), ויש לעיין היכי איירי, אם התנו שישלם לו לבסוף, מהיכי תיתי נאמר שכל קונטרס זמנו הוא, ואם התנו שישלם לו על כל קונטרס, מאי איירא דהוי מלאכה המתפרדת, הרי גם במלאכה שלימה יכול להתנות שיתן לו באמצע המלאכה, וכמו שיתבאר להלן.

ובקצה"ח (שם סק"ד) כתב שאע"פ שכתב המרדכי שכל קונטרס הוא זמנו לענין חזקה אין אדם פורע תוך זמנו, לענין שכיר נשבע ונוטל דינו כתוך זמנו, כיון שאינו עובר בכל תלין עד אחר השלמת כל הקונטרסים, דהא חזינן שאין משלמין לסופר עד לאחר השלמת הספר, דכיון ששכרו בבת אחת לא עבר עד אם כלה מלאכתו, וכיון דהא שהשכיר נשבע ונוטל לאחר זמנו הוא משום חזקה שאין בעה"ב עובר בכל תלין, כשאינו עובר דינו כתוך זמנו.

ונראה מדבריו דהכא איירי בסתם שלא התנו על זמן הפרעון, ובאמת עיקר זמנו הוא לאחר השלמת הספר, כיון ששכרו ביחד, אלא שמ"מ מיקרי זמנו לענין חזקה אין אדם פורע תוך זמנו, וצריך לומר הטעם לפי סברתו, שבכל מלאכה

נמצא שאינו שכיר אלא מוכר שבחו, אבל כששכרו גם בלא שבח, הרי כשלא השביח ודאי עובר, ומשום שהשביח לא גרע, אלא שכתב עפ"י דבריו בסימן עב שבשכירות שיש עליו משכון הוי כפרעון ואינו עובר (עי' להלן הערה לא), א"כ כשיש שבח וקנה השבח הו"ל כפרעון, ולמ"ד אומן קונה אינו עובר.

כתב בקצה"ח (סימן שלט סק"ג) בשם מהר"א ששון דהיינו דוקא באומן שאין לו כלום בכלי, אבל אם הכלי עצמו הוא של אומן, ודאי דמי למכר ואינו עובר, והר"א ששון איירי במי שצוה לסופר שיכתוב לו כתובה וגם הנייר הוא משל סופר, ולא ביאר מהר"א שמה דינו כשחלק מהחפץ של בעה"ב כגון שהוסיף נופך משלו, ולכאורה נראה דכל שיש גם שכר מלאכה בשל בעה"ב מחלקים התשלום לפי מה ששוה מה שהאומן נותן משלו שהוא בכלל מכירה, והשאר דין שכירות עליו (עי' פרק י' הערה ח), ולפי"ז גם במה שאמרו שאם אומן קונה בשבח כלי אינו עובר, משום שבדרך כלל השבח יותר מן השכירות, ועוד אפשר שהחפץ בידו כמשכון ואינו עובר, ובשו"ת תשורת ש"י (ח"ב סימן נו) נראה שמסתפק בקבלן שקיבל עליו לבנות משלו על קרקע של חבירו, אם יש בזה דין שכירות או מכר (עי' פרק ז' הערה ד), ונראה דעתו נוטה יותר לצד שזה מכר, ורק באומר לו הבא לי מים או עפר מן ההפקר שמצדד בשו"ת הלק"ט דאפשר דהוי כשכירות ולא כמכר, עי' פת"ח (ח"ג) דיני פקדון (פרק יא הערה כד).

ונראה שמה שמקובל כיום בקבלן או משרד לעבודות, המקבל לבנות או למלאכה אחרת, ואין הוא עוסק במלאכה אלא שוכר פועלים אחרים על חשבונו, אין לו דין פועל לענין זה, וגם על הפועלים אין לו חיוב תשלומין אלא דינו כעין מכר ואינו עובר, מיהו אפשר באופן שגם הקבלן עוסק במלאכה בפיקוח ותיאום עם הפועלים, על

המתפרדת שייך לומר כי היכי דלא ליטרדן, שמן הסתם דעתו של בעה"ב לפרוע בכל חלק מסוים של המלאכה, ואפשר דהיינו דוקא בכתיבת ספר שצריך זמן רב, ובודאי צריך הסופר בינתיים להתפרנס, אבל בדבר שאינו צריך זמן רב, אע"פ שהמלאכה מתפרדת לא מסתבר שבודאי יפרע לו באמצע.

ובנה"מ (שם סק"ה) כתב וז"ל, נראה דמיירי שקצב סך על כל קונטרס, כגון ששכרו לכתוב ספר בעד כל קונטרס זהוב, והוי כל קונטרס מלאכה בפני עצמה, ומוכח בש"ך (ס"ק יב) שזמן הפרעון הוא תיכף אחר כתיבת כל קונטרס, וממילא תיכף כשנותן לו הקונטרס נאמן בעה"ב ביום שלאחריו לומר פרעתי, כמו כל שכיר שעבר זמנו, ואין מקום לכל מה שכתב בספר קצה"ח, ע"כ, ולדבריו נראה שה"ה שעובר בכל תלין, ובמשובב נתיבות חזר הקצה"ח וקיים דבריו, והוכיח מלשון המרדכי דלא איירי ששכרו על כל קונטרס וקונטרס, אלא שקצץ ביחד על כמה קונטרסים (או ספר שלם), ובאמת אין זמנו לענין בל תלין אלא לאחר גמר כל המלאכה, מיהו לענין פרעון תוך זמנו תלוי בדרך העולם, וכיון שדרך לשלם בכל קונטרס, שפיר מיקרי זמנו, והוכיח עוד מדנקט הרמ"א וה"ה בכל מלאכה המתפרדת, ואי כשקצץ בפירוש, אפילו על כל שורה ושורה נימא הכי, וכתב עוד שם שאפילו כשיש מנהג לפרוע כשמגיע לדבר מסוים, אינו עובר בכל תלין אלא כפי שקצץ.

והנלענ"ד שגם הנה"מ לא נתכוין לומר שקצץ על כל קונטרס ממש, אלא ששכרו לכתוב כל הספר וקבעו השכר לפי הקונטרסים, ואה"נ אם אינו מוסר לו הקונטרסים, ודאי שאינו נקרא זמנו כמו גבי כל אומן שאינו עובר עד שיחזירנו לו, ולאידיך גיסא אם קצץ שכר קצוב על כל הספר ולא הזכיר כלל מחיר כל קונטרס, אף אם מחזיר לו קונטרסים בודדים, אינו נקרא זמנו, מיהו אם קצץ שכר כל קונטרס ומוסר לו הקונטרסים, סובר הנה"מ דמיקרי זמנו הן לענין פרעון תוך זמנו

והן לענין בל תלין, שמן הסתם כוונתם על כל קונטרס בפני עצמו, וכמ"ש הנה"מ (סוף סק"ד), ואפשר שגם הקצה"ח מודה לזה, אלא שהבין דברי הנה"מ באופן אחר, וקצת יש להוכיח כדברי הנה"מ מדנקט הרמ"א מלאכה המתפרדת, משמע שהוא כדי שיוכל להחזיר כל חלק בפני עצמו, ועי' טבעה"ח ובשו"ת מנחת יצחק (ח"ב סימן פז).

והנראה להלכה שאם שכרו לכתוב ספר שיש בו עשרה קונטרסים והתנו שישלם לו עם גמר כל קונטרס, ודאי שזהו זמנו הן לענין חזקת פרעון והן לענין בל תלין, ואם התנו שישלם לאחר גמר כל הספר, הזמן הוא לפי תנאם, אבל אם לא התנו על זמן הפרעון, לדעת הקצה"ח אינו עובר עד גמר כל הספר, אע"פ שהזכירו שכר כל קונטרס (וגם צריך שיחזיר לו הספר), ואע"פ שהמנהג לפרוע בכל קונטרס, כיון ששכרו לספר שלם אינו עובר משום המנהג, ולדעת הנה"מ אם קבעו השכר לפי קונטרס, מיד כשגומר קונטרס עובר עליו.

ולפי מה שהשוו הפוסקים דין זה לבנית כותל, נראה דה"ה בפועל במחובר לדעת הקצה"ח אינו עובר עד גמר כל הכותל, ולדעת הנה"מ אם הזכירו שכר כל שורה, עובר על כל שורה, ובמחובר לא שייך החזרה ליד הבעלים, שבכל מקום ברשות בעלים קיימא, ומיד כשהודיעו שגמר זמנו הוא.

ואם לא הזכיר כלל שכר כל קונטרס אלא שכרו לכל הספר, או ששכרו להעביר ק' חביות בק' פרוטות, אע"פ שידוע ששכר כל חבית בפרוטה, לא מיקרי כמלאכה המתפרדת, וכל שלא גמר הכל אין נקרא זמנו לענין בל תלין, אע"פ שבמציאות היא מלאכה המתפרדת, כדמוכח מדברי רש"י (בע"ז דף סה ע"א) והבאתי מדברי הפוסקים בזה בפרק ז (הערה י) ובפרק יג (הערה ח), ולפי"ז צ"ע מה שסתם הרמ"א וכתב שכל מלאכה המתפרדת הוי כל קונטרס זמנו, ועי' לעיל (הערה כח).

ומצוי שקבלן אינו גומר עבודתו במלואה,

החפץ^ל, אבל כל שלא החזירו, אע"פ שגמרו והודיע לבעל החפץ, אינו עובר^{לא}.

מיד, ע"כ, וכוונתו שסוף סוף נתן לו בעה"ב הכלי, ובזה נראה דלא ס"ל כהקצה"ח, ובדברי משפט מצדד לומר שאם אמר טול את שלך ואיני מוחל על תשלום השכירות, עובר עיי"ש.

עכ"פ משמע מדברי שו"ע הרב דדוקא כשאמר הבא מעות וטול את שלך, דהיינו שגילה דעתו שמעכב החפץ עבור שכרו (ורשאי לעשות כן, כדמוכח בגמרא דתפיס ליה אאגריה), אינו עובר, אבל אם אמר טול את שלך והבא מעות, שאינו מעכב החפץ, לא מיקרי שיש לו משלו ועובר, וכן הוא בש"מ בשם הרמ"ך, וכן משמע בשו"ת מהר"א ששון (סימן קיט), ובערוה"ש כתב שאם אינו רוצה לקבל החפץ ויש לו מעות עובר, אבל בש"מ בשם הר"י יהונתן כתב שאפילו אמר לו שאינו מעכב החפץ, כל שלא בא ליד בעה"ב אינו עובר, וכסברת הקצה"ח שעדיין לא בא זמן הפרעון, ולא משום תפיסה, ועי' עוד להלן מדין משכון ופקדון, ועי' לעיל (הערה יד) בשם הבה"ל (סימן רמב) דמשמע מדבריו שאפילו הביא לו האומן את החפץ, כל שלא קיבל ממנו אינו עובר, ומ"מ נלענ"ד שמוטל עליו למהר ולקבל החפץ ולתת לו שכרו, שסוף סוף זקוק האומן למעות.

כתב באבני מילואים (סימן כח ס"ק מו) דהא דכתבו הפוסקים בשכירות שאינה משתלמת אלא בסוף דהיינו שעת החזרת החפץ, היינו דוקא באומן שכלי בעה"ב ברשותו, אבל בשכירות חפץ לימים (או למלאכה, לאפוקי אם השכיר לכל זמן שיצטרך לו, כמ"ש האבנ"מ שם) ונשלמו ימי השכירות, למה לא יתחייב לשלם בלי החזרת החפץ, וכי בשביל דשלו בידו לא ישלם, ע"כ, ונראה להוכיח כן גם מדיני שמירה שכשכלו ימי השכירות פסק מלהיות ש"ש, כמ"ש בפת"ח (ח"ג) דיני פקדון (פרק י סעיף ג), וכ"ש לדעת הפוסקים שהבאתי לעיל שאף כשהכלי ביד האומן מה שאינו עובר הוא משום דכלי בעה"ב בידו, דלא שייך כאן

ונשארים כמה דברים קטנים, ולכאורה כל שלא גמר הכל לפי התנאי אינו חייב בתשלום שכרו, ואפשר שאם אומר הקבלן שאינו רוצה לגמור, נעשה כפועל החוזר, שידו על התחתונה, אבל חייב בתשלום שכרו, כמ"ש בפרק יא (סעיף ו), ועי' פרק ז (הערה י) (וכתב החזו"א (כ"ק סימן ו סק"ג) שמנכה כל מה שצריך כדי לגמור המלאכה, ולא אמרין שישים כל המלאכה כמה שזה עם התיקונים וכמה שזה בלי התיקונים כדרך שאמרו שמין לגנב וגזלן), ואם הקבלן אינו חוזר בו אלא שמתעצל או דוחהו בלך ושוב, אע"פ שאינו מחוסר אלא תיקון קטן ששזה דבר מועט, אינו חייב בשכרו, דשכירות אינה משתלמת אלא לבסוף אפילו בחסרון מכוש אחרון.

ל. שו"ע סימן שלט סעיף ו, והיינו אם החזירה ביום זמנו עד סוף היום, ואם החזירה בלילה זמנו עד סוף הלילה, וכמו גמר מלאכה בשכיר. **לא**. שו"ע שם, וכתב הסמ"ע (סק"י) הטעם דאז אין פעולת השכיר מוטלת על בעה"ב, שהרי תופס משלו כנגדו, ולכאורה משמע שמדין משכון הוא, וכמ"ש הקצה"ח (סימן עב ס"ק כג) בשם כמה ראשונים, אלא שהקצה"ח שם כתב דלאו מדין משכון הוא, אלא שכל שלא החזיר החפץ עדיין לא הגיע זמן הפרעון, דשכירות אומן זמנה בהחזרת החפץ, ומ"מ כתב שאם נתן בעה"ב משכון לאומן, אע"פ שהחזיר המשכון, כיון שכבר קנה המשכון כנגד שכרו שוב אינו עובר (עי' בדבריו בסימן שו סק"ג, מובא לעיל הערה כח, ועי' טבעה"ח שם), וכ"כ בשו"ע הרב (הלכות שאלה ושכירות סעיף יג), אלא שבשו"ע הרב כתב שאפילו הודיעו שיביא מעות ויטול את שלו אינו עובר, כיון שיש ביד האומן משלו כנגד שכרו אין אני קורא בו לא תעשוק, שאין זה עושק, וביאר בקו"א (שם) טעמו דדמיו להמחהו אצל חנוני דמהני אפילו בעל כרחו (עי' להלן סעיף כא), ואפילו את"ל דשם לא מהני היינו משום דלא יהיב ליה

יג. אין המשהה שכר שכיר עובר משום בל תלין אלא בזמן חיוב הראשון, ומשעבר הזמן שוב אינו עובר על איסורי תורה, ומכל מקום חייב ליתן לו, וכל עת שמשהה השכר עובר על איסור דרבנן^ז, ואם אינו נותן מחמת אלמות עובר משום לא תעשוק^ז.

יד. איסורי תורה עובר אפילו כשהוא טרוד, אבל על איסור דרבנן אינו עובר אלא כשאינו טרוד ורק מבקש לדחותו^ז.

טו. אין בעל הבית עובר אלא לאחר שתבעו הפועל שכרו^ז, ואינו עובר אלא

אונס לפועל שאינו יכול לתבוע ולא לשלוח שליח, הו"ל כתבעו וצריך בעה"ב להמציא לו מעותיו. וכתב עוד שאם שכר בהמה וכלים וגמר מלהשתמש בהם, צריך להזהר לשלם דמי השכירות בזמן, שהרי אין המשכיר יודע שגמר מלאכתו שיתבענו (עי' לעיל הערה לא), ויש להסתפק בפועל קבוע שזמנו בכל חודש, וכי צריך תביעה בכל פעם. וכתב בערוה"ש שאם לא תבעו בבוקר ראשון, אפילו תובע אח"כ שוב אינו עובר.

ובתב בשער משפט דמדקתני אינו עובר עליו משמע אבל איסורא איכא, ואע"פ שמסתבר טעמיה, וכמו שלמד כן מדברי הזהר, אבל דיוקו אפשר לדחות, שכן מצינו בכמה דברים בהלכה זו לשון אינו עובר, ואפילו איסורא ליכא, ובערך ש"י כתב בדעת הזהר שאם לא תבעו אינו עובר משום בל תלין, אבל על העשה של ביומו תתן שכרו עובר, אבל מפשטות הגמרא והפוסקים משמע שאף בעשה אינו עובר, עיי"ש וכן בדבריו בשו"ת תשורת ש"י (ח"ב סוף סימן פו), ובסימן עג הביא הערך ש"י משו"ת דברי חיים (ח"ב יו"ד סימן יא) שכתב שחיובא איכא אף בלא תבעו, והערך ש"י דחה דבריו, ועיי"ש מ"ש בשם שו"ת עבודת הגרשוני, ובנחל יצחק (סימן ט) נראה שהסכים לדעת העבוה"ג שאף בעשה אינו עובר כשלא תבעו, ועי' בפת"ח (ח"א) דיני הלואה (פרק ב הערה י).

ובחידושי רעק"א הביא בשם הלכות קטנות שמסתפק בתבעו ע"י שליח אם עובר, וכתב שאין

טעם זה, ולפי מ"ש לעיל (סעיף ז) שגם בשכר כלים עובר בבל תלין, ה"נ עובר השוכר מיד כשכלה המלאכה או משכלו ימי השכירות, ועי' להלן (הערה לה) מדברי האהב"ח (ובהערה לט). לב. שו"ע סימן שלט סעיף ה, והוא משום אל תאמר לרעך לך ושוב ומחר אתן ויש אתך, והיינו שאפילו יש לו מעות אינו עובר באיסורי תורה, אבל כשאין לו, אף מדרבנן אינו עובר. ומשמע מדברי הפוסקים שאיסור זה אינו מיוחד בשכר שכיר, ובכל חוב עובר, כמבואר בסימן צז (סעיף ג), ובבה"ל (סימן רמב) מצדד לומר שבת"ח יש גם איסור חילול ה' כדמוכח ביומא (דף פו ע"א) היכי דמי חילול ה' ואיירי שם בהקפת חנות, וה"ה בכל חוב.

לג. שו"ע סימן שנט סעיף ח, ועי' מ"ש בפת"ח (ח"א) דיני הלואה (פרק ב סעיף ז).

לד. כן משמע בתוס' (ב"מ דף קיא ע"א) גבי יהודה בר מרימר, וכן בשו"ע (שם סעיף ז), וכ"כ בשו"ע הרב (סעיף יד) שאם הוא טרוד ואין לו פנאי רשאי לומר לך ושוב לאחר זמן כשיהיה לי פנאי, ומשמע אפילו יש לו מעות, ועי' פת"ח (ח"א) דיני הלואה (פרק ב הערה טו).

לה. שו"ע סימן שלט סעיף י, וכתב באהבת חסד (פרק ט בנתיב החסד ס"ק כט) שאם בא אצל בעה"ב בגמר המלאכה כנהוג אצל הפועלים, הו"ל כאילו תבעו בפירוש, שמחמת בושה נמנע מלתבעו בפירוש, ובס"ק לב כתב שה"ה אם אירע

כשיש לו מעות ואינו נותן לו^י, ויש אומרים שאינו עובר אפילו יש לו הרבה ממלטלין^ז, היו לו מעות בתוך הזמן והוציאם, אע"פ שעתה אין לו, עובר^{לח}.

דבריו נראים, וגם בערוה"ש כתב בפשטות שאם תבעו ע"י שליח עובר, ובכסף הקדשים מסתפק באם תבעו ע"י שליח ולא צוה שימסור לו המעות, אם גם בזה עובר, כיון שאין לו ע"י מי לשלוח, ואפשר שגם בהלק"ט נתכוין לכך.

לו, שו"ע סימן שלט סעיף י, ונראה שאם יש לו אצל חנוני ויכול להמחותו ה"ז כיש לו, וכ"ש כשיש לו כסף בבנק ויכול לתת לו שיק, אבל כשאין לו וצריך ליתן לו שיק דחוי^ה, אפשר שאינו חייב, וכתב באהבת חסד שאם יש לו פקדון אצל חבירו מיקרי יש לו (והיינו אם יכול בזמנו לילך ולקבלו), וכתב עוד שה"ה אם יש לו מעות בהלוואה אצל אחר והגיע זמן הפרעון מיקרי יש לו (ונראה שגם בזה היינו כשיכול לתבוע ויפרע לו מיד), וכתב בנתיב החסד (שם) דאע"פ שלענין מצות גמ"ח יש להסתפק אם צריך לגבות מזה כדי להלוות לזה (עי' פת"ח נח"א) דיני הלוואה פרק א הערה כו), לגבי שכיר לכו"ע צריך לעשות כן, ובערוה"ש כתב שכשאין לו מעות יתן לו עכ"פ חפץ שיוכל למשכנו וללוות עליו.

ונראה שכשיש לו כסף בבנק ורוצה לתת לו שיק, ויכול הפועל להוציאו תוך זמנו, יכול לתת לו אפילו שלא ברצון הפועל, דומיא דהמחאה אצל חנוני, אפילו לדעת הפוסקים (שם) שבלא דעתו אינו יכול להמחותו, נראה ששיק בזמנו ויכול להוציאו באותו יום דינו כמזומנים, אבל כשהבנק סגור יש להסתפק, וכ"ש שיק דחוי שנראה שאינו נחשב כמזומנים, מיהו אפשר דהוי כשוה כסף שיכול הפועל ללוות עליו, ופשוט שאם נתרצה הפועל לכך אינו עובר, אלא שיש להסתפק בזה אם מקיים העשה.

לו, שו"ע הרב (ה' שכירות סעיף טו), וכתב הטעם שנאמר שכרו אתך, ושכרו הוא מעות ולא מטלטלין (עי' לעיל הערה א), וצ"ע הרי קיי"ל

שצריך לטרוח ולמכור כדי לפרוע במזומנים, כמ"ש לעיל, וגם הגרעק"א תמה על לשון הטושו"ע, שבברייתא משמע דדוקא כשאין לו כלל אינו עובר, ובשם ספר החנוך (מצוה תקפח) כתב שאם אינו יכול לפרוע באותו היום אלא א"כ יאבד הרבה משלו, לא חייב הכתוב בזה לפי הדומה, וציין רעק"א לדברי שו"ת מוצל מאש (סימן מה) שכתב על דברי החנוך דהניחא לענין העשה, אבל על לאו עובר, והרי כדי שלא לעבור על לאו צריך לבזבז כל ממונו, וצריך לומר שגם על הלאו, כיון שניתן לתשלומין (כיום אחר) אינו בדין שיאבד כל ממונו, ע"כ, וצ"ע שמדברי הפוסקים משמע שגם אם משלם לאחר זמן אינו מתקן הלאו, ועוד נראה שלדעת החנוך במקום שאין לו לא חייב הכתוב כלל, ואין זה עבירה על הלאו, וציין הגרעק"א עוד למ"ש ביו"ד (סימן קנו סעיף א), ושם הביא דברי הפוסקים אם גם בלאו שאין בו מעשה חייב לבזבז כל ממונו, ובתהלה לדוד (ביו"ד שם) הביא בשם הריב"ל שגם בשב ואל תעשה חייב לבזבז, ובאמרי בינה (דיני דיינים סימן יט) כתב שאפשר שבלאו שבין אדם לחבירו נכלל בדין לא יהיה כן אביו, ואינו חייב לבזבז, עיי"ש באריכות, ועי' מ"ש בספר צדקה ומשפט (פרק א הערה כג).

ובתב באהבת חסד (פרק ט סעיף יז) בשם הריטב"א שאם יש לו אוכלין (נראה דה"ה כל דבר) דקיימי למכירה, הרי זה בכלל שכרו אתך, שהרי יכול למכרם, ומפרש כן גם בדעת החנוך, וכתב עוד שדבר ברור הוא שאם מגיע לשכיר דבר קטן ויש לו מטבע גדולה, שחייב לפרטה כדי לשלם לשכיר בזמנו אף אם יגיע לו קצת היזק מזה, ועי' כסף הקדשים.

לח, אהבת חסד פרק ט סעיף ט (ובנתיב החסד שם האריך בזה ליישב גם ההיא עובדא דשבת דף קכז),

מז. סתם שכירות אינה משתלמת אלא לבסוף^ל, ואם התנו תחלה על תשלום באמצע זמן השכירות, תנאם קיים^ט.

החזר בו זמנו משעת חזרה, ובפרק ז (הערה ו) הבאתי מדברי המנח"פ שמדייק מדברי הרשב"ם (בב"ב) שהשוכר פועל לסך ימים בסכום קצוב, אם חזר בו באמצע אינו מקבל שכר כלל, ואע"פ שפועל יכול לחזור, נ"מ כשחזר מחמת יוקר, וכבר כתבתי שם שלכאורה מדברי הפוסקים לא משמע כן.

ובקבלן החזר בו, ע"י מ"ש בפרק יא (הערה ג) מדברי המחנ"א, ומ"מ חייב בעה"ב לשלם שכרו מה שעשה, אלא שאינו חייב בתשלומין ממש עד שישלם המלאכה, וגם אין הסכום ברור שהרי ידו על התחתונה, ומ"מ לכשיתברר אפשר שחל החיוב למפרע משעת חזרתו, אבל פשוט שאינו עובר, וע"י לעיל (הערה כט).

כתב בכנה"ג (סימן שלט) בשם מהר"י ווייל (סימן קג) שמלמדים וחזנים נותנים להם חצי שכר בתחלת הזמן לכלכל את ביתם, ע"כ, והיינו משום שסתם מלמדים נשכרים לחצי שנה או שנה, ואם ישלם שכרם לבסוף לא יהיה להם בינתיים מזונות ביתם, ולכן כתב שראוי לתת להם חצי השכר בתחלה.

מ. כנה"ג (סימן שלט הגה"ט אות ז) בשם הרשב"ץ ששכיר שנה שהתנה עמו לתת לו שכר מדי יום, או מידי חודש, כל שהגיע הזמן שהתנו ותבעו עובר, וכתב בכנה"ג דה"ה איפכא, בשכיר יום שהתנה שלא יתן לו שכרו אלא לסוף השבוע, או שכיר חודש לסוף השנה, אינו עובר אלא בזמן התנאי, וכמ"ש להלן.

ויש להסתפק כשקבעו זמן התשלום של כל חודש כמה ימים בחודש השני, כגון שמה שמקובל שמשלמים בז' לחודש, אם עובר, שהרי לא קבעו זמן התשלום לסוף זמן השכירות, כי אם כמה ימים לאחר גמר החודש, וה"ז כיום השוק, שאף כשהגיע יום השוק אינו עובר בשל תורה.

ונראה דלא פשיטא ליה אם עובר על הלאו, אבל על העשה פשיטא ליה שעובר, ואע"פ שלא תבעו, כיון שבודאי יתבע אסור לו להוציאם (ומ"מ משמע שאם עבר הזמן ולא תבעו אינו עובר), וכתב עוד שלכתחלה יש להזהר שלא להוציא המעות אפילו קודם שגמר מלאכתו (ע"י לעיל הערה טו מדברי החנוך), וגם בערך ש"י הביא ראייה שאם הוציא המעות עובר לכשיגיע הזמן, ומשמע שאף בבל תלין עובר.

למ. וממילא אינו עובר כל שלא הגיע הזמן, וכמ"ש לעיל, וכן בתשלום שכר כלים או קרקע, וכתב המחנ"א (ה' שכירות סימן יב) שהמשכיר בית לג' שנים בכך וכך לשנה יכול לתבוע השכירות בסוף כל שנה, וכן אם אמר לו בכך וכך לחודש, כל חודש זמנו הוא, אבל אם קבע השכר בכך וכך ליום אינו יכול לתבוע שכר כל יום שסתם שכירות קרקע אינו לפחות מל' יום, ומשמע שבשכר כלים יכול לתבוע כל יום, אמנם בשו"ת הרא"ש (כלל סט סימן יא) משמע שבשכירות כלים אינו מתחייב בשכירות אלא כשמחזיר החפץ, וע"י שו"ע (סימן קכו סעיף יח) ובש"ך (שם ס"ק עו) ובקצה"ח (שם), וע"י לעיל (הערה לא) מדברי אבני מילואים (סימן כח ס"ק מו) בדין שכר כלים, ונראה שאף הש"ך מודה לזה בענין חיוב התשלומין, וא"כ אף בקבע השכר לכל יום אינו יכול לתבוע כל יום, ויש ליישב דברי המחנ"א שבשכירות קרקע שנמשך בדרך כלל זמן מרובה שייך לומר שגם לענין זמן תשלום השכר הולכים לפי פסיקת השכר, אלא שאף אם קבע השכר לכל יום אינו יכול לתבוע בפחות מל' יום, אבל בשכירות כלים לעולם אינו יכול לתבוע אלא בסוף הזמן או עם החזרת החפץ. ולענין שכר אדם, מעיקר הדין גם בזה אין שכירות משתלמת אלא לבסוף, אא"כ התנו אחרת, כמו שיתבאר להלן, ומ"מ כתבו התוס' שפועל

יז. וכן יכול בעל הבית להתנות עם הפועל שלא יתן לו שכרו עד זמן פלוני^{מא}, ואפילו לא התנה עמו בפירוש אלא שמכיר בבעל הבית שאין מעות מזומנים בידו רק ביום השוק, אינו עובר אפילו יש לו עתה מעות במקרה, עד יום השוק^{מב}, וגם משהגיע יום השוק אינו עובר באיסורי תורה^{מג}, וכן אם אין דרכו לשלם רק לאחר שמחשב עם הפועלים, אינו עובר עד שעת החשבון^{מד}, ואעפ"כ טוב שיתן בזמנו ולא יסמוך על התנאי והרגילות^{מה}.

יח. אפילו כשאין לו מעות, מדת חסידות הוא ללוות ולפרוע לשכיר בזמנו^{מו},

מא. ש"ך (סימן שלט סק"ב) בשם ספר חסידים, שמא לא יהא לו ליתן לו, ואין זה כמתנה ע"מ שכתוב בתורה, שהרי אמרו חכמים מתנה עם הפועל להאכילו לחם צר, אע"פ שחייב להאכילו כסעודת שלמה, ע"כ, ובלא"ה הרי קיי"ל כר' יהודה שבדבר שבממון תנאו קיים. וכתב באהבת חסד דהיינו דוקא כשמתנה עמו שימתין על הפרעון עד זמן פלוני, אבל אם מתנה שלא יעבור בבל תלין, ה"ז כאומר ע"מ שלא תשמטני שביעית או ע"מ שאין בו אונאה, דהוי כמתנה ע"מ שכתוב בתורה (ע"י שו"ת שו"מ מהד"ו סימן א שמסתפק בזה). ולבאור נראה שע"י תנאי אינו עובר אף אם יש לו מעות, דאל"כ למה לי תנאי (וכן אינו עובר לאחר הזמן שקבעו, דומיא דיום השוק דלהלן, ולא אמרינן שהזמן שקבעו נחשב כשעת גמר המלאכה), אבל בכנה"ג שהבאתי לעיל לא משמע כן, ונדחק בביאור דברי הס"ח, וכתב שאע"פ שאינו עובר כשאין לו אבל איסורא מיהא איכא, ומועיל התנאי שלא יעמוד אפילו באיסור, ולזה מביא הס"ח ראיה מאכילת פועל, שבדבר שאינו מפורש בתורה מועיל תנאי, ובערך ש"י מיישב דברי הס"ח שמא יהיה לו לאחר שישלים מלאכתו ואח"כ לא יהא לו, ובכה"ג עובר, כמ"ש לעיל (סעיף טו), וע"י שד"ח (כללים מערכת הל' כלל קמ) ובשו"ת שו"מ (מהד"ו סימן א), ונראה שבכל אלה אינו עובר גם על עשה דביומו תתן שכרו, שביום התנאי הוא זמנו.

מב. שו"ע סימן שלט סעיף ט, וכתב הסמ"ע הטעם דכיון שיודע שכן דרך בעה"ב, מתחלה מייאש נפשו שלא יתן לו עד יום השוק, ור"ל דהוה כאילו התנה כן בפירוש. **מג.** שו"ע שם, כיון שעבר זמן האיסור בהיתר, ועפ"י כתבתי לעיל (הערה מא) גם בהתנה עמו ליתן לזמן פלוני שאינו עובר עוד, ונראה דה"ה אם לא תבעו בזמנו, אף שתבעו אח"כ אינו עובר. והמאירי מפרש מ"ש בגמרא אבל משום בל תשהא ודאי עובר, היינו אם יש לו מעות בשעת גמר מלאכתו, ומיום השוק עובר בבל תלין, ודחה פירוש רש"י, אבל הנ"י כתב כדעת רש"י. **מד.** רמ"א שם, והוא מדברי הנ"י, וכתב שאפילו אינו תובעו אלא דבר מועט שבדאי חייב לו בלי חשבון, ומדמי ליה להא דיום השוק, ולפי"ז אפילו לאחר החשבון, כיון שלאחר זמנו הוא, שוב אינו עובר, אבל הסמ"ע כתב דהוי כאילו לא הגיע הזמן, וצ"ע, ויש להסתפק כשיכול לעשות החשבון ואינו עושה אם עובר, ועכ"פ נראה שיש בזה משום ביטול מצוה, כמ"ש להלן. **מה.** ש"ך (שם) בשם ספר חסידים, וכתב כן גבי תנאי, ונראה דה"ה בכל אלה דאמרינן דהוה כאילו התנה.

מו. שו"ע הרב (ה' שכירות סעיף יח) בשם האריז"ל (בטעמי המצוות פ' קדושים) (וכתב שם שהאריז"ל היה מתעכב לפעמים בתפלה המנחה עד שקיעת החמה והיה משלח ומבקש מעות עד ששילם

ואפילו מבקש הפועל מבעל הבית שיהא שכרו שמור אצלו, רצוי שיפרענו תחלה ויחזור ויקח ממנו בתורת פקדון^{מז}.

יג. אם אין לו כדי לשלם כל שכרו רק חלק, יתן לו מה שיש לו, ואם לא נתן עובר^{מח}.

כ. תבעו הפועל תוך זמנו ולא היו לו מעות, ואח"כ קיבל, חייב להמציאם לפועל, או על כל פנים להודיעו^{מט}.

כא. המחזהו בעל הבית שיקבל שכרו מחנוני או משלחני^נ כדין מעמד

ולא היה לו, מנין לפועל לידע שכבר יש לו, ונמצא שאין זה מדעתו, אבל משהודיעו אינו עובר אע"פ שהפועל מתעצל לבא ולקבל מעותיו, שלא הקפידה תורה אלא כשמעכב הפרעון ולא במה שמצריכו לבא אחר מעותיו, עיי"ש, ואפשר שאם יודע בעה"ב שהפועל אנוס מלבא חייב להמציא לו המעות, וכמ"ש לעיל (הערה לה) באם הוא אנוס מלתכוע, ועי' כסף הקדשים שמסתפק אם חייב בעה"ב לטרוח ולהמציא המעות לפועל, ומדברי האהבת חסד משמע שאינו חייב, ומ"מ נראה שאם טרח הרי זה זריז ונשכר לקיים העשה של ביומו תתן שכרו.

ג. ברש"י במשנה (ב"מ דף קיא ע"א) כתב שהיה הפועל צריך לקנות פירות מהחנוני (נראה שפירש כן משום שאם לא כן אינו יכול לפרוע בשוה^{כסף}, ועי' מ"ש לעיל הערה ב) ואמר בעה"ב לחנוני תן לו בדינר פירות ועלי לשלם (משמע שאין החנוני חייב לו אלא שנותן לו בהקפה ועי' להלן הערה גז), או שאומר לשלחני שיתן לו בדינר מעות.

ונראה פשוט דאירי כשהסכים החנוני או השלחני ליתן לפועל תוך הזמן, דאל"ה איך נפטר בעה"ב מלפרוע בזמנו, ואף כשמקנה לו מדין מעמד שלשתן אין זה כפרעון ממש, ואפשר שמרוב פשיטותו לא הזכירוהו הפוסקים.

ועי' ברמ"א (סימן צא סעיף ז) בדין חנוני שנתן לפועלים יותר משכרן, וכתב הט"ז (שם) שאם לא אמר לו בעה"ב כמה יתן פטור בעה"ב, שהיה

שכר שכיר, ואח"כ היה מתפלל ואומר איך אתפלל להשי"ת ובא מצוה גדולה כזו ולא אקיימנה), ובאהבת חסד כתב כן מסברא דנפשיה, ומביא ראיה מהא דאמר מלאכא לרב קטינא (מנחות דף מ ע"א) שבעידן ריתחא עונשין על שלא הביא עצמו לידי חיוב עשה (עי' ספר מלא העומר סוף סימן שכד, ובמקור חיים ה' פסח סימן תלא ובהגהות מהרש"ם שם, ובשו"ת מנחת יצחק ח"ב סימן עה וח"ו סימן עז), וה"נ כיון שיכול ללוות ולקיים העשה צריך לעשות כן, ומדברי רש"י (בחומש) ומדברי החנוך מדייק שאם יכול ללוות בקלות, אפשר שאף מן הדין צריך לעשות כן, ומכאן יש ללמוד לכל האופנים שנתבאר שאינו עובר, אם יכול בקלות להביא עצמו לידי חיוב ולשלם, צריך לעשות כן.

מז. שו"ע הרב (שם) עפ"י דברי הזוהר שהבאתי לעיל (הערה יג), וכ"כ בשער משפט, ועי' ערך ש"י.

מח. ערך ש"י ובאהבת חסד (פרק ט סעיף י), שעל כל פרוטה שאינו נותן עובר, ומ"מ היינו כשיש לו, אבל כשאין לו פשוט שאינו עובר, וכשנותן מה שיש לו מקיים גם המצוה של ביומו תתן שכרו, ועי' לעיל (סעיף ט) באם יש לו שני פועלים ואין לו כדי שניהם.

מט. אהבת חסד (פרק ט סעיף יא), ומשמע שעובר אם לא הודיע, וכתב שאע"פ שבעלמא אינו צריך להוליך המעות ולא להודיעו, הכא שתבעו

שלשתן^{נא}, שוב אין בעל הבית עובר, אע"פ שהחנוני לא נתן לו בזמנו^{נב}.
 בב. אף כשהמחהו אצל אחר שלא כדין מעמד שלשתן, כגון שלא בפניהם, או
 שלא היה החנוני חייב לבעל הבית כלום^{נב}, משהסכים החנוני לתת^{נב} והשכיר
 הסכים לקבל ממנו^{נב}, אין בעל הבית עובר עוד^{נב}, אלא שבמקום שאין דין מעמד

שהמחהו אצל שלחני בתחלת השכירות, והרי זה
 כאומר שכרך עלי.

נג. שבאופנים אלה אין קנין מעמ"ש, כמ"ש לעיל.
 נד. הסכמת החנוני הזכירו כל הפוסקים, ואע"פ
 שיש אומרים שבקנין מעמ"ש א"צ הסכמת
 המומחה, במקום שאין דין קנין מעמ"ש ודאי
 צריך הסכמתו, ועי' להלן.

נה. בטור ושו"ע לא הזכירו הסכמת השכיר, והב"י
 מדייק מדברי הטור שא"צ הסכמתו, כיון
 שקיבל עליו החנוני לתת לו, ובשער משפט מדייק
 כן גם מלשון הברייטא, אלא שתמה דאי איירי
 בלי הסכמתו, מה מביא רבה (בדף קיב ע"א) ראייה
 ממתני' שיכול הפועל לחזור, דהא פשיטא כיון
 שלא הסכים יכול לחזור, והביא בשם החנוך
 (מצוה רל) שכתב בהדיא שצריך הסכמת הפועל
 (וכ"כ המאירי, וכן מדייק האהב"ח מדברי רש"י), אלא
 שהקשה איך ס"ד דברייטא שבהמחהו אצל חנוני
 עובר, תיפוק ליה דלא גרע מלא תבעו, וביותר
 קשה למה הצריכו להסכמת החנוני, כיון שהסכים
 השכיר הו"ל כלא תבעו, ותירץ בנחלת צבי דס"ד
 דזה גרע מלא תבעו כיון שכבר תבעו פעם אחת,
 ומה שצריך הסכמת החנוני משום דאיירי בלא
 הסכמת הפועל (מדברי החנוך והמאירי משמע שצריך
 הסכמת שניהם).

ובאהבת חסד כתב עפ"י דברי הגר"א שכתב
 בהא דצריך הסכמת החנוני דאל"כ אין לו כלום
 על החנוני, שאפילו אמר בעה"ב לשכיר שיקח
 שכירותו אצל החנוני והסכים הפועל, אבל החנוני
 לא ידע מזה ולא מיחה, ואח"כ חוזר הפועל
 ותובע מבעה"ב קודם שיתבע מהחנוני, דלא
 אמרינן כיון שהסכים הפועל תחלה ליקח מהחנוני

לו לחנוני לשאול כמה יתן להם, והשער משפט
 חולק, דאדרבה יכול החנוני לומר כיון שלא אמרת
 לי אמדתך שזהו שכרך הראוי, עיי"ש.

נא. דיני מעמד שלשתן נתבארו בשו"ע (סימן
 קכו), והארכתי בפרטיהם בפת"ח (ח"א) דיני
 הלואה (פרק יא), ואביא כאן בקיצור כמה פרטים
 הנוגעים לעניננו, מעמד שלשתן צריך להיות
 בנוכחות הממחה (בעניננו בעה"ב) המומחה (החנוני)
 והמקבל (הפועל), ואין קנין מעמ"ש מועיל אלא
 כשיש לממחה חוב ביד המומחה הלואה או
 פקדון, אבל אם אינו חייב לו אלא שהסכים
 להלוות לו, ואמר לו תן מעות ההלואה שרצונך
 לתת לי לפועל זה, אינו נקנה, ונחלקו הפוסקים
 אם יכול להקנות במעמ"ש בע"כ של מומחה,
 אבל הסכמת המקבל נראה פשוט שצריך, שאין
 אדם קונה בע"כ (ועי' להלן), לאחר שנקנה במעמ"ש
 אין הממחה ולא המומחה יכולים לחזור, והמקבל
 לפעמים יכול לחזור כשהמומחה דוחהו בלך
 ושוב ואינו פורע לו, ונראה שבנ"ד אם אמר לו
 החנוני שלא יפרע לו בזמנו יכול לחזור על
 בעה"ב, שזכותו לתבעו בזמנו, וכ"ש כשאמר
 שלא יפרע לו כלל, ומ"מ כיון שהסכים הפועל
 פעם אחת, שוב אין בעה"ב עובר, כמ"ש להלן.

נב. כשנקנה במעמ"ש פשוט שאינו עובר, דכיון
 שקנה הפועל החוב ונתחייב החנוני לפרוע
 לו נפטר בעה"ב מחיובו, ואפילו שלא כדין
 מעמ"ש כתבו הפוסקים שאינו עובר, וכמ"ש להלן
 (סעיף כב), וכתב בשו"ע הרב (סעיף טו) שגם
 החנוני אינו עובר, שהרי אינו שכירו, וכתב בערך
 ש"י דמ"ש בתוספתא ובירושלמי שהחנוני עובר
 ע"כ צ"ל כמו שפירש במראה פנים שם דאיירי